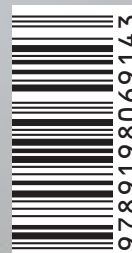

UTFLYKT

I TID OCH RUM — ETT MAGASIN OM KULTURARV I JÖNKÖPINGS LÄN
NUMMER 1 • 2018/2019 • TEMA TRÄ • 75 KR

Pinnstolen i våra hjärtan
Småland — ett träcentrum
Gästgiveriet som förvandlades
Intarsian blommar ut!
Vad berättar ett stolphål?

»Trä kan inte tämjäs.
Man måste vara ödmjuk
inför det faktum att
trädet för evigt lever
vidare i träet.«
För formgivaren Marit
Stigsdotter har det alltid
varit trä som gäller.

CUBEBRICK Roger Persson

Handmade in Huskvarna. Since 1898.
karl-andersson.se

KARL ANDERSSON & SÖNER

UTFLYKT

UTFLYKT I TID OCH RUM
Nr 1 • 2018/2019

Tidskriften *Utflykt* går på upptäcktsfärd i Jönköpings läns kulturarv. Här ryms historien, nuet och framtiden. Vi tittar närmare på länet genom ett nytt tema i varje nummer. *Utflykt* vill ge kunskap om länets kulturarv och väcka nya tankar och egen upptäckarlust hos dig som läser.

Utflykt utkommer med 1 nr per år.

Ansvarig utgivare:
Sergei Muchin

Huvudredaktör:
Anna Stålhammar

Redaktion:
Patricia Hallman
Sergei Muchin
Mikael Nordström
Irene Oskarsson
Anna Stålhammar
Magnus Wahlström

Art Director:
Carl Anders Skoglund

Omslagsfoto:
Anna Hållams

Repro:
Kuba Rose

Tryck:
Trydells Tryckeri AB, Loholm 2018

ISBN:
978-91-980691-4-3

Utgivningsav: **Jönköpings läns museum och Jönköpings läns hembygdsförbund**

© Jönköpings läns museum
Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel 036-30 18 00
info@jkpglm.se
jonkopingslansmuseum.se

KÖP DITT EXEMPLAR HÄR:
jonkopingslansmuseum.se/utflykt

Conchi Gonzalez

Utflykt i tid och rum

UTFLYKT ÄR ETT ORD som ger associationer. Jag tänker på äventyr, strapatser, spännande vyer, samvaro, dofter, aptit, värme, överraskningar, nya erfarenheter och kunskap. En härlig blandning av upplevelser.

Och visst är det så som också begreppet kulturarv gestaltar sig i våra liv.

IBLAND SOM EN PINNSTOL med rötter och spår av dåtid. Eller som uttryck för nutid och förnyelse via nya metoder för arbete med intarsia. Då och då med en tydlig riktning mot en framtid. Till exempel via Träcentrums mångfald av innovativa lösningar som påverkar och har betydelse för våra kommande livsvillkor.

KULTURARVSBEGREPPET är oändligt rikt och värt att lyfta fram som något dyrbart och viktigt. Något som

gör tillvaron intressant, som fyller samtal med djup, fantasi med möjligheter och som ger vår vardag mening.

I SAMARBETE MED Jönköpings läns hembygdsförbund presenterar Jönköpings läns museum publikationen *Utflykt*. Vår förhoppning är att innehållet ska väcka intresse och förmedla berättelser om kulturarv i Jönköpings län på ett överraskande och underhållande sätt. Första numret handlar om Trä, ett viktigt material för länets historiska livsbetingelser, och framtida möjligheter. ✕

*Sergei Muchin, museichef
vid Jönköpings läns museum*

En stol för alla.
Den tar lika självklart
plats i en trendig stor-
stadslägenhet som i en
hembygdsgård. Vi berättar
pinnstolens historia. 16

UTFLYKT

UTFLYKT I TID OCH RUM
Nr 1 • 2018 / 2019

Trä har alltid varit mitt material. Som barn fick hon egen kniv, såg och yxa. Det blev avgörande för formgivaren Marit Stigsdotters framtid. 10

TRÄD ATT LUTA SIG MOT. OLIKA TRÄSLAG ÄR TILL NYTTA FÖR OLIKA TING, INTE MINST I FOLKTRON. 52

VÄCKT UR SIN TÖRN-ROSASÖMN. FÖLJ MED TILL BROARPS GÄSTGIVERI. 36

TRÄCENTRUM HAR PLATS FÖR BÅDE TRADITION OCH INNOVATION. 22

NYTT LIV FÖR INTARSIA. UNGA HANTVERKARE TÄNJR GRÄNSERNA. 26

I UTFLYKTSKORGEN/NOTISER. 06

HON HEJDAR TIDEN. 32

ATT SLÅ NER SINA BOPÅLAR. 42

EN RIKTIG BAUERSKOG. 46

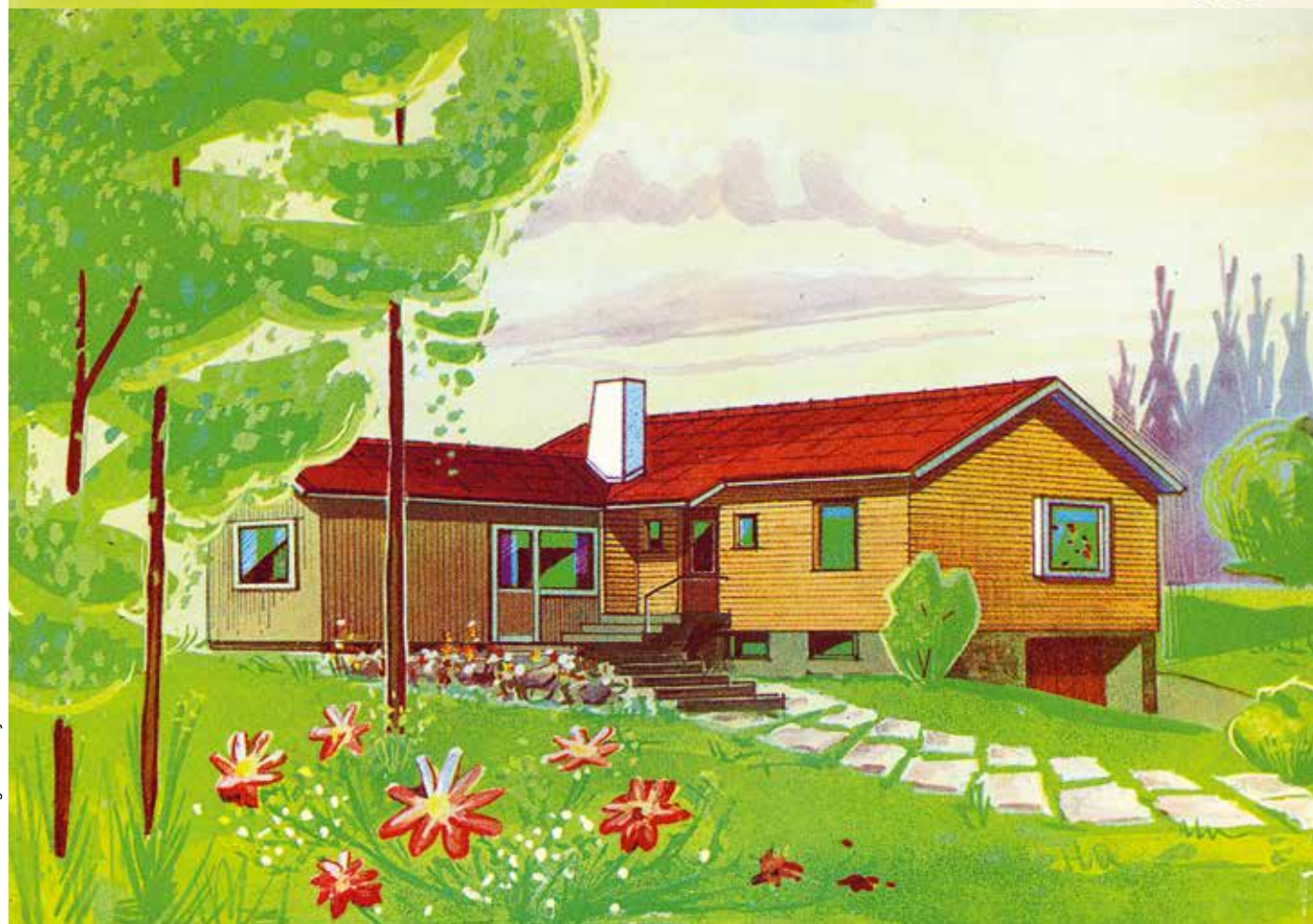
MEDLEMSNYTT. 60

Utanför ramarna. Skogsarbetaren Albert Ernfrid Persson blev egensinnig möbelkonstnär. 56

A-85I

SMÅLAND KATALOG- HUSENS LAND- SKAP

Trähusindustrin är sedan länge koncentrerad till Småland. Många av företagens namn avslöjar hemvist, **Anebyhus**, **Myresjöhus**, **Åsedahus**, **Hultfredshus**, **Gullringshus**, **Vetlandahus**, **Eksjöhus** och **Sävsjöhus** för att nämna några. Företagets namn är lika med ortens.

Det första trähusföretaget i Småland var **Fogelfors-hus** i Kalmar län som sadlade om från järnbruk till byggnadssnickrier år 1882, och började sedan även tillverka monteringsfärdiga trähus. De allra första trähusföretagen startade i Stockholm redan på 1850-talet, men då var det inte villor för gemene man som var produkten, utan snarare sommarvillor för välbeställda.

Även om Kalmar län var först ut i Småland som trähusstillverkare, är Jönköpings län ledande vad det gäller antalet trähusindustrier.

I vårt län har det funnits 48 industrier, och idag är ett antal av dem fortfarande verksamma. **Myresjöhus**, som grundades 1927, är det idag äldsta husföretaget i Sverige, som har varit i kontinuerlig drift. Idén att sälja husen via katalog fick sitt genombrott på 1910-talet och **Boro-hus** i Landsbro blev snart ett av de ledande företagen vad gäller antalet sålda hus.

BRITT-MARIE BÖRJESGÅRD

Anebyhus tillhör de husföretag som fortfarande är verksamma. Här en bild ur deras huskatalog från 1972.

”Genom att använda nanoteknik kan man ge trä helt nya funktioner. Man kan till exempel göra magnetiskt trä, elektriskt ledande trä och trä som är genomskinligt.”«

Lars Berglund, professor vid KTH och föreståndare för Wallenberg Wood Science Center (WWSC), till tidningen Ny Teknik, 2018.

ETT EGET RUM FÖR VIKTOR

Vill du lära känna **Viktor Rydberg**? I arkivhuset i Jönköping kan du gå in i »Viktors värld och verklighet«, en utställning som presenterar hans liv och författarskap.

År 1828 föds Viktor Rydberg i enkla men kärleksfulla förhållanden – i Jönköping. Men innan han är sex år gammal förlorar han allt. Mot alla odds, i dåtidens fattig-Sverige lyckas Viktor ändå att skaffa sig både bildning och status.

Hej Ola och Joakim Depui...

... Hestraborna som precis
gett ut en bok om folk-
dräkter, *Allmogekläder
blir häradsdräkter. En resa
från 1700-tal till vår tid
i Jönköpings län.*

Vad är det för en bok?

Det är en sammanställning av vårt
arbete med inventering och dokumen-
tation av folkdräkter i Jönköpings län
och Dräktrådet i länet är uppdrags-
givare. Under slutet av 1700-talet
fram till 1800-talets mitt var detta all-
mogens kläder, därefter kom en för-
ändring i sättet man klädde sig. Vi har
gått igenom de dräkter som finns i
varje härad i länet. Dels har vi tittat på
det gamla materialet, de historiska
plaggen som varit förlagor till de
dräkter som idag finns i vårt län. Dels
ser vi närmare på frontfigurerna och
folkrörelsen som arbetat med dräkter.
Hur har de gått tillväga, vilka har job-

bat med de olika varianterna av dräk-
ter och när togs de fram? Vår invente-
ring innehåller så mycket material så
allt kommer inte rymmas i en bok.
Därför har vi också skapat digitala
kanaler, till exempel en hemsida, där
allt ska få plats. Dessutom överlämnar
vi allt material till Jönköpings läns
museum så att det ska gå att hitta
informationen där.

.....
*Joakim (t v) och Ola Depui (t h) bär dräk-
ter från Mo Härad. De har själva låtit ta
fram dräkterna utifrån det material de har
hittat i sina efterforskningar. Originalen
till Olas röda väst finns i Jönköpings läns
museums samlingar.*

Finns det intresse för folkdräkter idag?

Ja, idag upplever vi att det ökar igen. Vi har försökt följa hur utvecklingen och intresset sett ut under 1900-talet, med exempelvis en mängd kurser i dräktsömnad under 1970-talet och ett strängare regelverk kring hur dräkterna skulle se ut.

Vi skapade hemsidan *folkdräktsmarknad.se* tillsammans med Hemslöjden i regionen för att ge en möjlighet för dem som ville köpa eller sälja dräkter. Vi trodde nog att det skulle komma in någon annons i månaden, men det har fullkomligt exploderat! Det är väldigt många som vill köpa

dräkt och vi får många telefonsamtal och mail från folk som är intresserade.

Trenden som vi ser är att många män vill skaffa dräkt. Det finns färre dräkter för män på begagnatmarknaden, så många låter sy upp nya dräkter.

Varför blev ni intresserade av folkdräkter från början?

Vi är båda uppvuxna utanför storstad och har sett dräkter sen vi var små, på skolvandringar och liknande. Vi undrade: varför finns det inga dräkter för män i Mo härad?

Sen skulle vi båda vara toastmasters på ett bröllop och då ville vi ha

dräkt, så vi lånade dräkter. Men vi kände att det inte var så kul att låna, det hade varit roligare med egna.

Och på den vägen var det.

Vi började titta närmare på vårt län: hur det ser ut med dräkter? Men det var svårt att hitta information, det fanns inget att googla fram. Ingen visste hur dräkterna tagits fram.

Vi resonerade och bollade med Eva Landén, som är utvecklare vid Kultur och utveckling hemslöjd, Region Jönköpings län. Efter diskussioner med henne presenterade vi till slut idén om en inventering, som skulle resultera i en bok.

ANNA STÅLHAMMAR

SNACKA OM HÅLLBART TRÄ

Att finna bevarade föremål i trä hör till ovanligheterna när vi arkeologer undersöker förhistoriska gravar. Glädjen blev desto större när Jönköpings läns museum 2009 grävde ut en krigargrav från ungefär 100 e.Kr. i Odensjö, söder om Jönköping. Den döde krigaren var vid begravningen utrustad med svärd, sköld, en syl och två olika sorters knivar. Svärdet var placerat i en svärdsskida i trä. Analysen visade att det var träslaget ask som använts. En hållbarhet på nästan tvåtusen år är imponerande.

MIKAEL NORDSTRÖM

Jönköpings läns museum

Leif Gustafsson

»Låt helvete brinna!«

Visingsborgs slott har en märklig och lång historia. Nu är det precis 300 år sedan den en gång så pampiga byggnaden brann ner och kvar blev den ruin som vi kan se idag. Per Brahe den äldre påbörjade slottsbygget 1570 och nästan hundra år senare, 1662, stod det färdigt. Då var det barnbarnet Per Brahe (den yngre) som hade övertagit det och slottet användes till representation och fester av det pampigare släktet. I slutet av 1600-talet tog Kronan över hela grevskapet och Visingsborg gick in i ett nytt skede. Under Karl XII:s styre placerades närmare 2000 ryska krigsfångar på borgen 1715 till 1718. Natten till 23 december 1718 utbröt en stor brand och lämnade borgen i ruiner. Enligt källor försökte slottsfogde Mollerus övertala fångarna att hjälpa till att släcka elden, men ryssarna ska ha svarat »Låt helvete brinna!«

Trä har alltid varit mitt material

Redan som sjuåring fick hon riktiga verktyg och gav sig ut i omgivningarna på jakt efter byggmaterial. Formgivaren *Marit Stigsdotter* berättar här själv om sitt livslånga förhållande till trä.

Foto Anna Hållams

JULI 1984, LIONS internationella ungdomsläger i Zeist sydost om Amsterdam. Trött efter ett dygns tågresa från Oskarshamn, på handskrivna biljett med alla viktiga stationer uppräknade – Nässjö/Helsingborg/Köpenhamn/Hamburg/Osnabrück/Utrecht – kliver jag in i duschen i badrummet jag delar med två andra 17-åringar, Athena från Cypern och Gina Lynn från USA. I detta ögonblick, när jag sträcker ut handen för att vrida på vattnet, blir jag för första gången i mitt liv verkligt medveten om vad bra design innebär. Duschblandaren är obegripligt slät och organisk och liknar ingen jag sett tidigare. Jag hejdar mig en sekund. Pinsamt. Jag tilltalas absolut inte av tanken på att behöva fråga någon om en sådan enkel sak som hur man vrider på vattnet. Men jag hade inte behövt oroa mig. Duschblandaren

är utformad så att jag intuitivt förstår hur jag ska använda den.

VISSTE JAG REDAN DÅ att jag var med om något som skulle få betydelse för mitt framtida yrkesval? I alla fall har jag i efterhand tänkt att det faktiskt var så. Insikten om att form och funktion hänger ihop var förstas inte ny, men den hade nog aldrig varit så påtaglig. Form är ett språk och uttrycks det tydligt förstår även den som aldrig har hört det förut. Det ville jag ägna mig åt i fortsättningen!

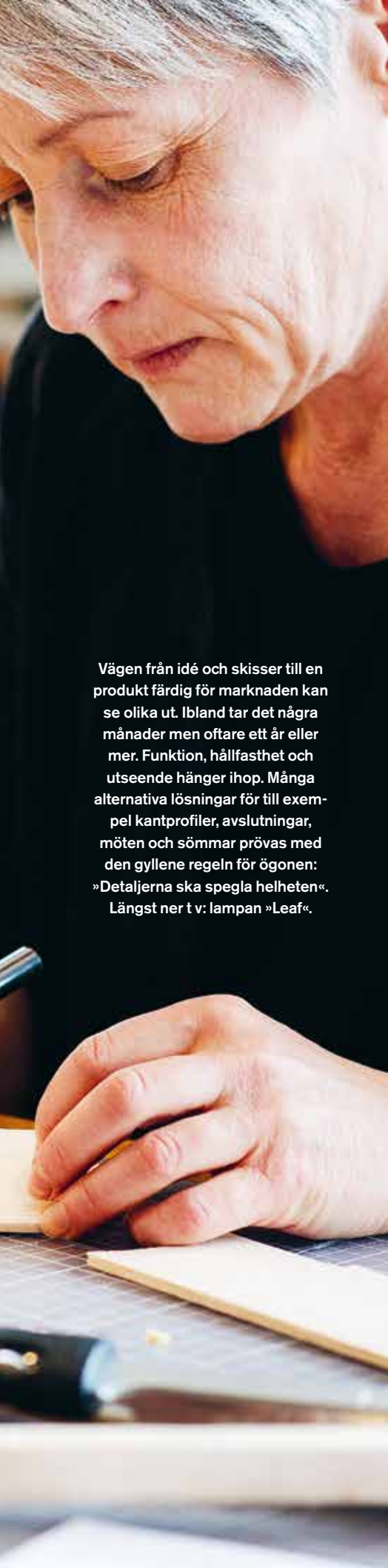
FASCINATIONEN FÖR FÄRG, form och olika material har jag haft så länge jag minns. När jag var i sjuårsåldern fick jag en fällkniv med pärlemorskäft av mina föräldrar.

Verktygsarsenalen kompletterades med en såg och efterhand en yxa. Med

dess enkla redskap plus lite annat som rep, spik och färg kändes det som att jag kunde göra nästan vad som helst. Träet gick att begripa. Med träning växte mina kunskaper, i takt med att de klena lövträden i de närmaste omgivningarna glesades ut mer och mer. Att jag uppmuntrades att tälja och fick använda riktiga verktyg hemma var avgörande för att jag senare valde möbelsnickarutbildning på gymnasiet.

»Med dessa enkla redskap plus lite annat som rep, spik och färg kändes det som att jag kunde göra nästan vad som helst.«

Vägen från idé och skisser till en produkt färdig för marknaden kan se olika ut. Ibland tar det några månader men oftare ett år eller mer. Funktion, hållfasthet och utseende hänger ihop. Många alternativa lösningar för till exempel kantprofiler, avslutningar, möten och sömmar prövas med den gyllene regeln för ögonen: »Detaljerna ska spegla helheten«. Längst ner t v: lampan »Leaf«.

»Trä kan inte tämjas, man måste vara ödmjuk inför det faktum att trädet för evigt lever vidare i träet.«

På 1980-talet var könsfördelningen i snickeribranschen betydligt snedare än idag. För mig var det inget hinder, jag visste vad jag ville, men då ansågs det modigt att välja träteknik och jag fick ett stipendium till internationellt ungdomsläger som belöning. Och där ledde en ovanligt utformad duschblandare in mig på nästa spår – att form hänger ihop med funktion, att design är kommunikation. Att rita och bygga möbler har sedan dess varit både min passion och försörjning.

TRÄET HAR ALLTID VARIT mitt material. Det har en egen vilja och gör motstånd men är ändå formbart med enkla redskap. Det kräver tålmod och noggrannhet. Olika sorters trä har vitt skilda egenskaper i färg, teckning, hårdhet, styrka och motståndskraft. Det kan vara tungt och grågrönt som ek, gulvitt och slätt som björk. Gran och tall doftar kåda på olika sätt, ek luktar ättika och asp lika kärt som ett omoget slänbär.

Olika träslag har sina personligheter och lämpar sig för olika ändamål, men det som påverkar hur man kan utforma och konstruera en trämöbel har alla gemensamt.

Även en möbel med hundra år eller mer på nacken fortsätter att leva med årtiderna. Trä kan inte tämjas, man måste vara ödmjuk inför det faktum att trädet för evigt lever vidare i träet.

STOLAB I SMÅLANDSSTENAR är ett företag som specialiserat sig på möbler i massivt trä. Samarbetet med dem är mitt längsta och en stor anledning till det är deras inställning att möbler ska hålla länge och vara av huvudsakligen trä. Den första produkt jag ritade för Stolab 1990 var pallen *Sgabello*. Den är inspirerad av den arketypiska mjölk-

pallen och jag ville ge den en känsla av hantverk och detaljarbete. Samtidigt skulle den passa för Stolabs moderna produktion. Sitsens mjuka skålning gick bra att fräsa med datorstyrd CNC-maskin. Genom handtaget är pallen lätt att bära med sig med en hand och de tre benen gör att den alltid står stadigt. De svarvade benen är genomgående och kilade för extra styrka och blir en vacker detalj.

SGABELLO BEHÖVDE utvecklas vidare efter att den var färdig och lanserad. Efter en tid fick jag veta att sitsen vid några tillfällen brustit vid det ben där fibrerna är som kortast. Det borde inte hända och gör det inte heller om man använder pallen som den är tänkt. Det var en bra lärdom, för som designer måste man vara medveten om att ens produkter används på många sätt man inte föreställer sig, och ta hänsyn till det. Därför gör man omfattande hållfasthetstester innan en möbel kommer ut på marknaden. Ibland uppstår oväntade situationer ändå och då är det bara att fortsätta förbättra. Efter några olika försök blev lösningen att sitsen limmades av massivträ i två skikt, vinkelrätt mot varandra. Sedan dess har den hållit. Efter sina första tjugofem år i produktion utnämndes den till en framtida möbelklassiker av Svenssons i Lammhult, en av landets största kedjor för designmöbler och heminredning.

TRÄ HAR VISSERLIGEN egenskapen att leva sitt eget liv, vilket kan ställa till det ibland, men å andra sidan låter det sig formas på otaliga sätt. Lampan *Leaf* som tillverkas av smålandsföretaget Bsweden är gjord av skiktlimmat björkfaner och laminat. Själva formen började som en lek med Post-it-blocket på skrivbordet och utvecklades via tes-

Stapelbar, upphängningsbar,
hållbar, bekväm, lätt att rengöra,
rimligt pris, effektiv i material-
utnyttjande och produktion ...
det är många krav en liten
stol ska leva upp till!

Modeller i skala 1:5 fungerar som
tredimensionella skisser och ger
en uppfattning om möbelns
gestalt och helhet, men för att
lösa alla detaljer och samman-
sättningar behövs en riktig proto-
typ i rätt utförande och material.
I mitten: pallen »Sgabello«.

»När jag var liten hade min farmor en gammal svart gungstol med svarvade pinnar och långa medar med mässingsbeslag. Jag minns hur det kändes när jag tog fart och sveptes med.«

ter med både plast och metall. Valet föll slutligen på trä som det bästa materialet. Svårigheterna kom i nästa steg, när bladen som svävar åtskilda från varandra skulle monteras utan synliga skruvar och miljöfarligt lim. De flesta av marknadens högteknologiska limtyper testades, men riktigt bra blev det först med en klassisk produkt – fisklim. Alla som försökt diska en kastrull med intorkade rester av kokt fisk vet hur bra det fäster mot metall! Fisklim fungerar dessutom på trä och är helt giftfritt. Att hitta rätt material och metoder för produkten är en stor del av designarbetet och ibland finner man dem på oväntade ställen.

OFTAST BÖRJAR mitt arbete med en konkret uppgift från en uppdragsgivare. Då finns redan vissa givna ramar – till exempel att en stol ska passa för en viss miljö och brukare, kunna staplas, hängas upp, rengöras och ha vissa mått. Ibland börjar det med en idé hos mig själv. När jag var liten hade min farmor en gammal svart gungstol med svarvade pinnar och långa medar med mässingsbeslag. Jag minns hur det kändes när jag tog fart och sveptes med. Något av den känslan ville jag återskapa i en gungstol med mer avskalad gestalt. Det var en utmaning att komma fram till exakt form för att stolen skulle få rätt balans och rörelse, men till slut satt den där. Jag var nöjd med *Dondolo*, som den fick heta. När man sätter sig i den för första gången och inte vet hur långt man kan luta sig innan det är stopp känns det kanske lite osäkert. Men stolen tippas inte över och man kan tryggt vila nästan liggande i den. Trots det togs den ur produktion efter några år. Möjligen var den före sin tid.

Då, 2006, hade inte gungstolen kommit tillbaka som den gjort nu när den återigen blivit populär. Förutom tilltalande form och genomtänkt funktion måste en möbel ligga rätt i tiden för att bli framgångsrik.

MÖBLER OCH INREDNING är, vid sidan av kläder, några av våra närmaste materiella gränssnitt mot omgivningen. Hur de är utformade spelar en viktig roll i hur vi fungerar i vår fysiska vardag. Mycket är allmängiltigt sedan lång tid men när världen förändras behöver även möblerna möta våra nya behov. Det finns redan tillräckligt med möbler, säger många. Det är sant, men det går alltid att utveckla. Även små förbättringar kan ha stor betydelse.

Alla människor utsätts varje dag för hundratals olika designers intentioner och förmåga att kommunicera. Många föremål och miljöer har vi själva valt och är trygga med, andra ställs vi inför utan att vi bett om det. Då gäller det att tingen pratar med oss, får oss att känna oss bekväma och kompetenta. I synnerhet är det viktigt i situationer där vi känner oss utsatta eller i underläge, men samma sak gäller för de mest vardagliga tingen omkring oss. Bra design inkluderar, dålig design exkluderar. Det var drivkraften i mitt arbete som designer från början och kommer alltid att vara det. ✕

MARIT STIGSDOTTER är formgivare, skribent och lärare i formgivning och möbelsnickeri vid Capellagården. Gästföreläsare vid Tekniska högskolan i Jönköping.

ANNA HÄLLAMS är fotograf, utbildad i New York och boende i Jönköping, med uppdrag i hela Sverige men också utomlands.

Lilla Åland,
Carl Malmstens
välkända pinnstol.

En stol för alla

Den är enkel och genial på samma gång. Alla har vi nog slagit oss ner på den för en stunds vila eller gemenskap kring ett köksbord. Här är historien om pinnstolen, en klassiker som lever vidare.

Text Britt-Marie Börjesgård Foto Conchi Gonzalez

PINNSTOLEN ÄR EN INTRESSANT möbel utifrån många aspekter, både ur ett historiskt och ett samtida perspektiv, men också formmässigt och socialt. Pinnstolen kom att bli bryggan mellan hantverk och industri. Enligt historieskrivningen stod den svenska pinnstolens vagga i Hok. Den första pinnstolen brukar tillskrivas »Hennes nåd« på Hooks herrgård, Henriette Killander, som på 1850-talet beställde ett antal stolar efter egen ritning av sockenslöjdaren Jonas Fagerlund. Fagerlund, som också var byggmästare på herrgården, tillverkade stolarna tillsammans med en Daniel Ljungqvist, som stod för svarvningen.

En pinnstol består av en sits, svarvade pinnar i ben och rygg samt en ryggbricka. Modellen som sådan var inte ny, det fanns utländska förebilder, amerikanska gungstolar och den engelska windsorstolen med bågformad rygg som hör hemma i 1700-talet. Men det som följde var nytt – modellen blev snabbt populär och bönder i Svenarumstrakten började tillverka pinnstolar som bisyssla. Tillverkningen var initialt hantverksmässig med trampsvarven som enda maskin. Hagafors stolfabrik i Svenarums socken grundades 1863 och brukar betraktas som Sveriges äldsta möbelfabrik. Grundarna, Johan Wilhelm Thunander och hans medarbetare, nyttjade vattenkraft för att svarva pinnarna. Fler maskiner installerades efter hand, produktionen mekaniserades och en industri var därmed född. Hagafors stolfabrik fick många efterföljare. Per Johan Andersson drev också en pinnstolsverkstad i socknen. År 1876 flyttade han verksamheten till Malmbäck och sedan till Nässjö, där närheten till den nyanlagda järnvägen bidrog till Nässjö Stolfabriks framgångar. Nässjö Stolfabrik, en av de största möbelfabrikerna i Skandinavien, var i drift fram till 1992. I Malmbäck

startade år 1878 Bröderna Wigells Stolfabrik, som fortfarande är i drift och pinnstolen utgör ännu en betydande del av produktionen. Under det tidiga 1900-talet fanns ett stort antal stolfabriker. Vissa hade en relativt kort livslängd, medan andra fabriker breddade sitt sortiment och började tillverka andra typer av möbler. I 1947 års industrikalender finns i Jönköpings län nästan 50 företag som tillverkar trä-möbler (bonade och polerade). De är koncentrerade till Vaggeryds-, Vetlanda-, Värnamo-, Tranås- och Nässjöområdena, de trakter där vi fortfarande har en livaktig möbel-industri.

PINNSTOLEN HAR PRECIS som all annan design formats i och av sin tid. Den klassiska pinnstolen har svarvade pinnar, en skålad fiolformad massiv sits och tillverkades ofta i björk. Ryggbrickans form är en av de detaljer som avslöjar stolens ålder. På de äldsta stolarna avslutas brickan i en nedåtgående böj, men snart kom också en uppåtsvängd form. De äldre modellerna är oftast anonyma utan någon känd formgivare, då de olika fabrikerna ofta kopierade varandras modeller. Lite beroende på hur pinnarna är utformade kan dock ett tränat öga ibland se var stolen kan vara tillverkad, även om möblerna sällan är märkta. Till synes identiska stolar har oftast någon särskiljande detalj, till exempel formen på tvärslån mellan benen eller ryggpinnarnas vinkel som kan ge en ledtråd om tillverkningen. I slutet av 1800-talet och början på 1900-talet var det populärt med runda sitsar, antingen massiva eller med en fanerbricka infogad i en massiv träram. Fanersitsen var formpressad med symmetriskt borrarade hål som dekor. Före första världskriget importerades ofta sitsarna från Baltikum.

Ovan, medsols från vänster:
En karaktäristisk pinnstol från
det tidiga 1900-talet med deko-
rativt svarade pinnar och en rund
sits, med fyllning av formpres-
sad plywood. »Åkerblomstolen«
med den berömda knycken i ryg-
gen som ger ett bra svankstöd.
Jonas Lindwalls »Miss Holly«
från 2013 med potential att bli
en ny modern klassiker.
»Haga«, Sven Erik Fryklunds
tolkning av den Åländska
kyrkostolen, en av
Hagafors storsäljare.

Pågående limning av ryggpinnarna till en modern windsorstol. Verkstadsbild från Nesto, Nässjö Stolfabrik. Bilden är från 1950- eller 1960-talet och ingår i Nässjö hembygdsförenings samlingar.

UNDER 1930-TALET INTRODUCERAS funktionalismen och formerna blir mera avskalade. Ryggpinnarna och benen blir stramare utan några dekorativa detaljer. En modell som var mycket populär under 1930- och 1940-talen har en högre svängd ryggbricka istället för ett antal pinnar i ryggen.

Pinnstolen är också socialt spännande då den inte har några tydliga klassgränser. Under 1800-talet fanns den på herrgårdar såväl som i arbetarhem, och idag hittar vi den både i trendiga storstadslägenheter och i hembygdsgårdar. Vissa pinnstolar är dock tydliga markörer. Carl Malmstens *Lilla Åland* är självklar runt köksbordet i de flesta välbärgade hem. Inspirationen och förebilden till den relativt högryggade pinnstolen hämtade Carl Malmsten i en kyrka på Åland, som sedan fick ge stolen dess namn. Lilla Åland har varit i produktion sedan början av 1940-talet och utgör en av klassikerna hos Stolab i Smålandsstenar. Hagafors Stolfabrik hade *Haga*, en snarlik men lite nättare stol i sitt sortiment. Haga var ritad av Sven Erik Fryklund, som också var

»Under 1800-talet fanns den på herrgårdar såväl som i arbetarhem, och idag hittar vi den både i trendiga storstadslägenheter och i hembygdsgårdar.«

involverad i tillblivelsen av Lilla Åland. Fryklund gjorde enligt historieskrivningen uppmätningen av stolen i Finströms kyrka på Åland och Haga blev sedan hans tolkning av den äldre förlagan. Haga var en av de populära modellerna som Nässjö Stolfabrik tog med till Nässjö, efter att företaget köpt upp Hagafors i mitten av 1960-talet.

Under funktionalismen blir också ergonomin viktig. Möblerna ska följa ryggens naturliga kurva för att ge ett bättre stöd och sittande. År 1948 skrev läkaren Bengt

»*Det är fantastiskt hur det går
att variera ett så basalt tema —
fyra ben, en sits och
ett antal pinnar i ryggen.*«

Med funktionalismen blev stolarna
stramare. Under 1930- och
1940-talen var modellen med
en bred svängd ryggbricka en
storsäljare. Här en typ med tre
pinnar i ryggen, vanliga var
annars två ryggpinnar.

Åkerblom en avhandling om sittandets anatomi och han inledde ett samarbete med inredningsarkitekten Gunnar Eklöf som gav estetisk form åt hans tankar. Detta resulterade i den så kallade *Åkerblomstolen*, en stol som gjordes i flera modeller, alla med något lägre sitthöjd och med den berömda »Åkerblomsknycken« i ryggen som ett ordentligt svankstöd. Under åren 1949–1958 tillverkades omkring 120 000 stolar och Nässjö Stolfabrik var en av flera fabrikanter.

Sonna Roséns stol *Solfjädern* från 1948 var vid sidan om Carl Malmstens Lilla Åland en av de få svenska möbler som i sin samtid uppskattades utomlands. Stolen fick i början av 1950-talet motta den prestigefulla utmärkelsen Good Design av Museum of Modern Art i New York. Stolen ritades ursprungligen till sjukstugan i Vimmerby med tanke på äldre. Hennes idé var att rita en stol som var »hyfsat bekväm, chosfri och inte för tillkrånglad i konstruktionen«. Namnet Solfjädern känns givet, då pinnarna i ryggstödet är fästa i ett lägre stöd mellan bakbenen, och de svarvade pinnarna tillsammans får formen av en lätt utslagen solfjäder. Detta är dock inte bara ett visuellt uttryck utan ger också frihet att passa in sitsen där sittvinkeln blir som bäst oberoende av ryggstödet konstruktion. Solfjädern tillverkades först av en mindre möbelfabrik i Fjugesta, men den fick sitt stora genombrott när Sonna Rosén skrev kontrakt med Nässjö Stolfabrik, där stolen sedan tillverkades fram på 1990-talet, så länge företaget var i drift. Idag produceras den av Gemla i Diö. Solfjädern är dock inte en pinnstol i egentlig mening, även om dess rygg består av ett stort antal svarvade pinnar, då ben och armstöd består av samma stycke. Solfjädern är per definition en sargstol, även om den har kallats en mutation av den svenska pinnstolen.

Också den traditionella gungstolen är konstruerad som en pinnstol. Under 1940- och 1950-talen gör ett antal formgivare moderna varianter av gungstolen. G.A. Berg är kanske mest känd för att ha experimenterat med sittkurvan i bójträmöbler med sadelgjord på ett liknande sätt som Bruno Mathsson. 1945 ritade han åt Nässjö stolfabrik stolen som på funktionalistiskt vis fick namnet *Nr 40 A*, och som också togs fram som gungstol. Formgivaren Lena Larsson, som kanske annars mest förknippas med 60-talsdevisen »slit och släng«, samarbetade med Nässjö stolfabrik och ritade 1958 en modern gracil variant av en gungstol. Även Lilla Åland fanns som gungstol.

Under 1950-talet kommer tv:n och vardagsrummet blir det nya umgängesrummet vid sidan om köket, och de låga fåtöljlika pinnstolarna introduceras. Yngve Ekström, som grundade ESE-möbler, numera Swedese i Vaggeryd, formgav inte bara möbler för den egna fabriken utan ritade även för andra företag. Han gjorde ett flertal pinnstolar åt Stolfabriks AB, Stolab i Smålandsstenar, varav *Arka* har blivit en

klassiker. Arka med dess svängda rygg introducerades 1955 och är fortfarande en av företagets uttrycksfulla storsäljare.

Under 1950- och 1960-talen blir pinnstolen smäckrare och lättare, ofta med sitsar tillverkade av faner. Med 1970-talet och tidens vurm för furumöbler blir stolstyperna kraftigare igen och mera tillbakablickande i formen. Samtidigt pressas den svenska möbelindustrin av ökad import från lågprisländer och många företag slås ut. Möbelindustrin klarar dock sig bättre än vad den svenska textilindustrin gjorde och vi har fortsatt en betydande svensk möbelproduktion.

PINNSTOLEN HAR VARIT OLIKA POPULÄR i olika tids-epoker. Under 2000-talet har ett antal formgivare tagit sig an utmaningen att skapa pinnstolar i nya versioner. NC-möbler, Nordic Care i Tranås, har riktat in sig på möbler för offentlig miljö och där har fortfarande pinnstolen en roll att spela. Formgivaren Björn Dahlström har ritat ett flertal moderna pinnstolar för företagets räkning, klassiska men ändå väldigt tydligt samtida.

Fåtöljstolen *Sixten* är inspirerad av den klassiska pinnstolen, men den har ett modernt och kaxigt uttryck. Sixten är formgiven av Hanna Brogård och visades första gången på möbelmässan i Älvsjö 2006. Hanna formgav stolen som sitt bidrag i Trä- och Möbelindustriförbundets, TMF:s, tävling för designstudenter »Ritar du årets trästol?«. Av 111 insända bidrag fick de 15 vinnarna sina förslag framtagna som prototyper av de möbelföretag som deltog i projektet. I Sixten används typiska formelement från en traditionell pinnstol men de får här ett annat uttryck då de nyttjas i en ny kombination. Genom att göra en lägre och bredare sits blir stolen en solitär, en fåtölj. Hanna Brogård är uppvuxen i Sävsjö och gick ut designlinjen vid Carl Malmstens 2005. När hon ritade Sixten hade hon nyligen läst möbelhistoria och hon hade Wigells i Malmbäck som en möjlig fiktiv uppdragsgivare. Pinnarna som hon använder har samma form som pinnarna i Wigells *Pinnstol nr 1*, en av företagets tidiga modeller som fortfarande tillverkas. Sixten blev en vinnare i dubbel bemärkelse, dels genom att vara en av de 15 utvalda, dels genom att efter tävlingen ha blivit satt i produktion och infogad i företagets ordinarie kollektion.

Nya modeller föds och blir till nya moderna klassiker. En möbel med sådana kvalitéer är *Miss Holly*, Jonas Lindvalls kaxiga pinnstol för Stolab som introducerades 2013 och som snabbt har blivit en ny favorit i många hem.

Det är fantastiskt hur det går att variera ett så basalt tema – fyra ben, en sits och ett antal pinnar i ryggen. Pinnstolen har fortsatt en viktig plats i våra hem och hjärtan! ✕

BRITT-MARIE BÖRJESGÅRD är byggnadsantikvarie vid Jönköpings läns museum och ordförande i *Svensk Form Småland*.
CONCHI GONZALEZ är fotograf vid Jönköpings läns museum.

Överst: Joakim Brobäck ser fram emot att få förvalta träarvet och jobba vidare med utvecklingen av Träcentrum.
Kursdeltagare Ma Alsamaa Salha är en av många deltagare som avslutat en utbildning på Träcentrum och som nu jobbar i träindustrin.
Nederst: Full aktivitet i Träcentrums utbildningsverkstad.
PO Simonsson kommer nu gå in i egen verksamhet och arbeta med styrelseuppdrag och konsultuppdrag i industrin.

Träcentrum har plats för både tradition och innovation

Småland. Gran och fur bland lingonröda tuvor. Skogslandskapen avlöser varandra. Ett sågverk i varje socken, ett möbelsnickeri i varannan. Det småländska träarvet är digert och traditionen att ta tillvara och förädla skog är lika djup som imponerande.

Text & foto Mickan Thor

FÖR Knappt tre decennier sedan var det några kloka människor som insåg vikten av att förvalta, utveckla och säkerhetsställa det digra småländska träarvet. Man gick samman och bildade stiftelsen Träcentrum i Nässjö.

— Träcentrum har till uppgift att utifrån ett allmännyttigt perspektiv verka för utveckling av svensk träindustri och göra detta via utbildningar och projekt som efterfrågas av träindustrin.

Det berättar PO Simonsson, avgående VD efter 17 år på posten som chef för mönster- och referensanläggningen Träcentrum. Under åren har anläggningen vuxit rent utrymmesmässigt och inom kärnverksamheten som är utbildning, utveckling samt konferens- och mötesverksamhet.

Samverkan är den bärande tanken

Den bärande tanken för Träcentrum är att samverkan mellan flera aktörer med väl definierade roller och ansvar skapar gemensam nytta och utveckling för den trärelaterade industrin. Det rör sig om utbildning och kunskapsspridning, utveckling av metoder, produkter och design, ny teknik, internationell affärsutveckling, utställningar och konferenser samt marknadsföring inom Sverige och för export.

När det gäller exporten ska man emellertid tänka sig för, menar Simonsson.

— Det är inte plank och bräder som ska gå på export utan förädlade produkter som möbler, hus, snickerier, inredningar och andra produkter som vi inte ens utvecklat ännu idag. Det är

det som är så spännande med det här materialet, för det händer väldigt mycket. Trä är hett nu!

Träindustrin är viktig för Småland

Om man lägger en karta på bordet, tar en passare och sätter spetsen på småländska höglandet med en radie på femton mil så återfinns där hela 75 procent av hela Sveriges träförädlade industri. Enbart i Småland finns det drygt 400 trärelaterade företag varav hälften av dessa verkar i Jönköpings län. Även då man tittar på sysselsättningen blir det tydligt att Träcentrum är beläget mitt i prick.

I en normalkonjunktur är det cirka 20 000 personer som jobbar inom den vidareförädlade träindustrin i Små-

Skogens gröna guld. Här
väntar världens bästa mate-
rial på att förvandlas till hög-
kvalitativa snickerier.

» Om man lägger en karta på bordet, tar en passare och sätter spetsen på småländska höglandet med en radie på femton mil så återfinns där hela 75 procent av hela Sveriges träförädlade industri.«

land. Hälften av dem jobbar i Jönköpings län och 6 000 av dem i höglandskommunerna. De flesta av de här företagen, vilka till största delen har färre än tjugo anställda vardera, finns på landsbygden.

— Många orter är direkt beroende av träindustrin som är en jätteviktig näring för Småland, inte minst sysselsättningsmässigt, integrationsmässigt och även skattemässigt, säger P O Simonsson.

Företagsforskarskolan ProWOOD

Träcentrum har inte bara nära samarbete med träindustrin utan även med regionens lärocenter. På Tekniska högskolan, Jönköping University, driver man företagsforskarskolan ProWOOD i samarbete med Linnéuniversitetet. Målet med ProWOOD är att stödja innovationsförmågan och öka konkurrenskraften hos svensk träindustri. Forskningsprojekten utvecklas gemensamt av industri och akademi.

Samarbetet mellan Träcentrum och regionens lärocenter lär fortsätta, rent av intensifieras, genom att Joakim Brobäck, som till helt nyligen var vice vd och operativ chef på Tekniska högskolan, nu har tillträtt som ny VD på Träcentrum.

— Nu blir kopplingen mellan oss ännu starkare. Ett viktigt skäl för mig att jobba här på Träcentrum, är att jag nu får ihop två delar av mitt yrkesliv genom

att jag får arbeta med både utvecklingsperspektivet och företagarperspektivet, säger civilekonom Joakim Brobäck.

Potential och utmaningar

Brobäck är övertygad om att trä kommer fortsätta vara ett mycket efterfrågat material och ser stor utvecklingspotential för branschen. Men han ser också utmaningar.

— Den stora utmaningen för den här industrin är kompetensförsörjning, att se till att branschen får kompetent personal både på grundnivå och individer med högskoleutbildningar. Ingenjörer med lite högre utbildning kan bidra mycket till branschens utveckling.

För att öka branschens kompetensförsörjning och få fler studenter att närma sig träindustrin har man arbetat fram olika utbildningar, projekt och verktyg. Bland annat är det obligatoriskt att studenter ska ut och arbeta praktiskt i industrin. Brobäck önskar att träindustrins entreprenörer använde sig mer av verktygen som finns och exempelvis skulle erbjuda praktikplatser åt studenter på sina företag.

— Alla civilingenjörer kan ju inte hamna på Volvo.

ÄVEN PO SIMONSSON tror att Träcentrum kommer fortsätta ha sitt nav på höglandet och ser ljus på träindustrins framtid, inte minst med tanke på att bostadsbyggandet baseras allt mer på miljömässigt stabila material som trä.

— Vi är ju mitt i vedboden så givetvis ska vi bygga smart och använda rätt material på rätt plats. Och det är väldigt viktigt att vi som region och område bygger på de styrkor vi har och där är trä och den trärelaterade industrin en jättestor styrka för vår region och för Småland. ✕

MICKAN THOR är författare, journalist och fotograf som bor och verkar på en småbrukargård i Småland.

Träcentrum

Skåpet är ett gesäll-
prov från 2016, ritat
av Julia Sthillert i
samarbete med
Johannes Lif.

Nytt liv för intarsia

I Bodafors möts historien och framtiden, men också olika delar av världen. Allt förenas i en verkstad med anor. Den gemensamma nämnaren är intarsia. Här inspirerar utsökt hantverk och stor konst till nya verk.

Text Mikael Löfström & Leif Burman

»MEDAN MÅNGA andra element genom möbelhistorien fått sina renässansperioder så har intarsian enligt mig glömts bort lite. Jag tror att det är dags för intarsian att göra ett nytt intåg och i en ny form. Jag märker att intarsian som teknik hittar vägar att blomstra ut i små doser. Om vi till exempel tittar på alla examensarbeten de senaste tre åren som producerats på Malmstens så är det en hel del av dom som handlat just om intarsia och parkettläggning. Viljan och nyfikenheten finns där«, säger Julia Sthillert, möbelsnickare. (Malmstens bedriver utbildning i bland annat möbeldesign och möbelsnickeri vid Linköpings universitet.)

I EN LITEN VERKSTAD där precis allt är sig likt sedan den byggdes 1926 arbetar Fadric Ruiz Lindberg och Erika Kobayashi vid var sin dekopör-såg. Arbetslamporna är tända och det brinner i täljstenskaminen. Det doftar från de tunna fanerbitarna i olika träslag och maskinerna surrar.

Erika kommer från Japan och Fadric har sina rötter i Katalonien. Platsen är Bodafors i Småland. En liten ort med en stor möbelhistoria. Här fanns under lång tid Nordens största möbelindustri, Svenska Möbelfabrikerna.

»Medan många andra element genom möbelhistorien fått sina renässansperioder så har intarsian enligt mig glömts bort lite. Jag tror att det är dags för intarsian att göra ett nytt intåg och i en ny form.«

JULIA STHILLERT

JUST I DET HÄR rummet, Lehmanns intarsiaverkstad i Bodafors, har under snart hundra år skett samarbeten med berömda bildkonstnärer och skapats mästerliga monumentalverk i intarsia för Kanslihuset och Kreugers Tändstickspalats (båda i Stockholm) samt Svenska Amerikalinjens fartyg. Men också stora upplagor av utsökta ornament för byråfronter och bordsskivor till möbelindustrin. De skickliga hantverkarna var även den gången tillresta. Julius Lehmann flyttade med sin familj från Berlin till Bodafors 1914.

DET SAMMANTAGNA området trähantverk, slöjd och formgivning är stort. Gränserna är flytande. Längre och kortare utbildningar i Sverige och utomlands är uppmärksammade och upplever på många håll ett högt söktryck. Att lära grunderna och utforska traditionella material och tekniker och sedan fördjupa sig inom ett område är högintressant.

Traditionen och de äldre teknikererna är viktiga. Samtidigt befinner vi oss i en nutid som utmanar och som ska utmana. Digital teknik fångar många ungas intresse och konkurrerar förstås till och från med hantverkssysselsättningar. Men det som kan ses som två motpoler möts också och det kanske är just i de mötena som det mest spännande sker.

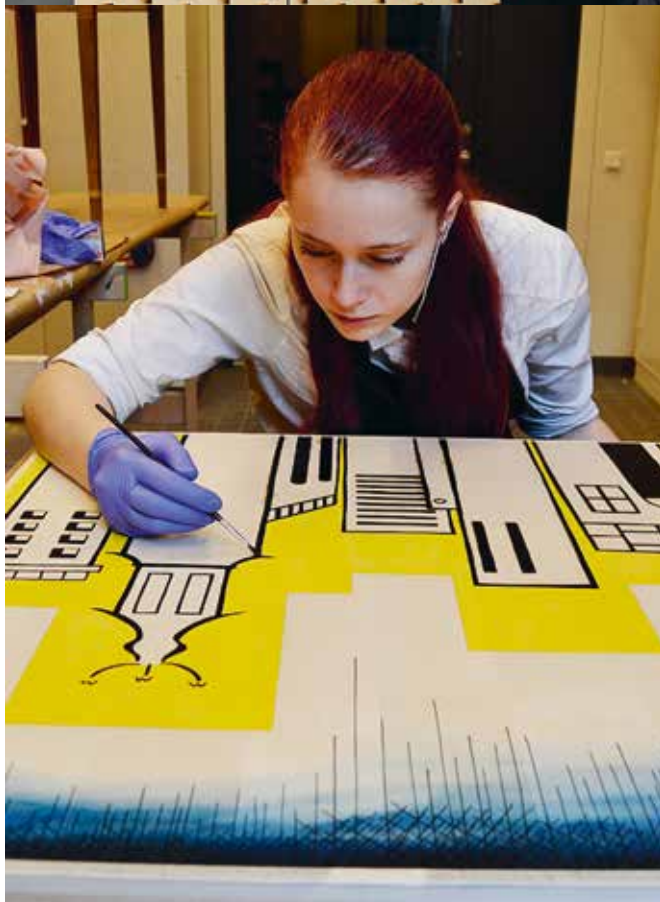
Ny teknik tänjer hela tiden gränserna för vad som låter sig göras men det är hantverkaren och konstnären som styr och väljer väg. Det handlar om att förvalta och att hela tiden utmana sig själv och hitta nya uttryck och språk. Att välja och att välja bort.

JULIA STHILLERT är en ung begåvad hantverkare utbildad vid Malmstens i Stockholm.

Hon var en av de hantverkare som ställde ut på den stora sommarutställningen TRÄ ART i Bodafors som-

Lehmanns intarsia-
verkstad, Bodafors.

Erika Kobayashi i Lehmanns intarsiaverkstad.
Till höger: Fadric Ruiz Lindberg vid intarsiasågen.
Till vänster: Edvin Eklund med sitt karamellskåp utfört
med brännskuggande faner.
Nederst: Julia Sthillert utför sin teknik Fausse Marqueterie.

INTARSIA

Intarsia är det italienska ordet för inläggning och är också det övergripande ordet för mönsterläggningar i företrädesvis trä. En typ av intarsia som består av geometriska mönster kallas för parkettläggning. För att framställa intarsia används traditionellt en kniv alternativt ett mycket tunt sågblad.

En rad olika tekniker används beroende på motivets omfattning och om det ska framställas i flera exemplar.

En av dessa tekniker är den så kallade »piece by piece«-

tekniken där bitarna sågas ut separat utifrån en uppritad förlaga av papper som limmas på de olika faneren. Tekniken ställer stora krav på sågningen för att uppnå precision.

En annan teknik som företrädesvis används till enstycks-intarsia är den så kallade »carbon«-tekniken där bitar i motivet som gränsar till varandra sågas samtidigt. Med denna teknik blir fogarna absolut täta.

Hantverkaren som utför intarsior kallas »dekopör«.

»Iranska sorger i nordiska faner«, Anahita Ghazinezam.
Underst: Kulturgatan Bodafors, Bageriet, Intarsiaverkstaden
och Villa Svea.

KULTURGATAN

Kulturgatan är belägen i Bodafors, söder om Nässjö, och är ett kulturprojekt med näringsperspektiv. I en unik småländsk bruksmiljö skapas nya rum för berättelser och upplevelser.

Det är en samlingsplats för design, hantverk och konst med

historisk intarsiaverkstad, artist/craftsman in residence, utställningar, workshops, butiker, café och bageri.

Stiftelsen Lehmanns verkstad i Bodafors bildades 2006 och driver projektet Kulturgatan.
www.kulturgatan.se

maren 2017. Hennes arbete väckte stor fascination hos besökarna.

Vi frågade Julia hur hennes intresse för hantverket startade och hur hon vill använda intarsiatekniken in i framtiden.

»Jag blev introducerad till intarsia när jag gick träslöjd i 7:an. Jag tyckte att det var fantastiskt att man kunde skapa bilder och mönster av bara trä.«

Vidare säger Julia:

»Jag ser många potentiella områden för intarsia i modern konst och industri. Intarsia är förutom ytdekor ett bra bildverktyg som kan användas för att uttrycka sig med. Därför fungerar den väldigt väl som ett uttryck och gestaltningssverktyg. Idag är vi så mättade av intryck och söker därför material och tekniker som förvånar oss och väcker intresse.

Jag har gjort en utveckling av intarsia som fötts ur den traditionella hantverkstekniken. Jag kallar tekniken Fausse Marqueterie som på svenska blir Falsk Intarsia. I möbler anser jag att grundsyftet med intarsian är att verka som ytdekor, och min teknik tjänar samma grundsyfte. Intarsi-ans beståndsdelar skärs eller sågas ut, fogas och limmas på en yta, medan Fausse Marqueterie består av ett enda fanerark som man laserskar ut mönster i och sedan fyller i med vattenbaserad bet.

Jag kommer absolut att använda intarsia till flera projekt framöver. Jag skulle vilja testa laserskuren intarsia och använda det som ett koncept i min formgivning. Jag har länge varit sugen på att gestalta ett skåp med inslag av intarsia i grafiska mönster. Jag hoppas att fler kommer vilja använda intarsia i sina möbler i framtiden så att jag får se det oftare. Det sprider glädje att se ytor dekorerade med intarsia.«

»DET FINNS EN viss air av lyx kring intarsia och det skulle vara synd om den försvann. Jag tänker att intarsia är en konstform i sig men för att klara sig i en ekonomisk verklighet tror jag att

»Man ska kunna gå in på Biltema, kaka en korg, plocka ihop en korg med grejer och göra lite intarsia hemma sen. Varför inte våga plocka in plast och kartong, tuschpennor och ful-lack?«

ANAHITA GHAZINEZAM

konstnären eller dekopören i detta sammanhang gör klokt i att försöka industrialisera tekniken så mycket som möjligt«, säger Edvin Eklund, möbelsnickare.

Edvin Eklund är ansvarig för möbelsnickeriverkstaden på Skansen i Stockholm. Han har jobbat med att utveckla en del av intarsiakonsten, nämligen att brännskugga faneren för att ytterligare förstärka uttrycket i bilden.

Edvin blev inspirerad av intarsiatekniken under en kurs vid Malmstens. En fundering började växa fram hos honom om hur man skulle kunna utveckla den traditionella bränntechniken med andra material och dessutom kunna hitta en form där en väldigt exakt bränning skulle kunna upprepas. Det skulle innebära att utforska materialet, tiden, värmen, hur olika träslag påverkas och sedan utifrån dessa försök göra mönster som skulle kunna agera inspiration för andra hantverkare, konstnärer och arkitekter för att ytterligare förnya tekniken.

»Intarsior med enbart geometriska mönster kallas för parkettläggningar och jag kallar därför tekniken för brännskuggade parkettläggningar.«

Edvin har också en vision om att intarsian åter ska dyka upp som offentlig utsmyckning i hotelllobbys, restauranger eller annan offentlig mil-

jö. »Det skulle vara häftigt att se brännskuggade faner i den skalan«.

»DET TRADITIONELLA sättet är för komplicerat. Någonstans mellan karbonpappret, den svindyra figursågen och fanertejpen har luften gått ur de flesta«, säger Anahita Ghazinezam.

Hur långt kan man våga gå? Hur mycket kan man göra med en traditionell teknik? Förmodligen hur mycket som helst. Hantverkare idag har andra ingångsvärderna i sina hantverk. Man ifrågasätter traditionen och vill själva sätta ramarna för sitt hantverk och inte följa en tradition.

Anahita Ghazinezam är utbildad vid Vindelns Folkhögskola, även hon är representerad på utställningen TRÄ ART i Bodafors. Hon har jobbat med att skapa bilder i intarsia med ambitionen att göra avtryck, att få betraktaren att ta ett steg tillbaka och gripas av bilden.

Anahita har jobbat med en teknik där hon avsiktligt lämnar mellanrum mellan bitarna i intarsian. Mellanrum som sedan fylls med färgat lim för att få tekniken att efterlikna en serieteckning.

Hon drömmer om att arbeta med fordonsinteriorer, husfasader och, då den dagen kommer, Norrlands första hamam (turkiskt bad).

ANAHITA SKULLE VILJA se intarsian som en mer självklar beståndsdel i träkonstnärers palett av verktyg.

»Jag tycker man ska modernisera hantverket. Då menar jag inte nödvändigtvis laserskärare. Då menar jag snarare att man ska kunna gå in på Biltema, kaka en korg, plocka ihop en korg med grejer och göra lite intarsia hemma sen. Varför inte våga plocka in plast och kartong, tuschpennor och ful-lack?« ✕

MIKAEL LÖFSTRÖM är inredningsarkitekt och formgivare.

LEIF BURMAN är möbelsnickarmästare och inriktningsansvarig för möbelsnickeriprogrammet vid Malmstens Linköpings universitet.

I konservatorsateljén på Jönköpings läns museum får föremålen konservering och omvårdnad. Ateljéns sidor ut mot museets utställningssalar är av glas, så passerande besökare kan stanna till och betrakta det pågående arbetet. Längst ner t v: Den kapitälprydda pelaren var en av många hårt utsatta inventarier i Brahekyrkan på Visingsö. Det vita på ytan är mögel och hålen har gjorts av träskadeinsekten strimmig trägnagare. Konservatorerna sanerade från mögel och stabiliserade träet med injektioner av syntetharts. Näst längst ner t h: Brahekyrkan med dess valv och många skulpturer återfick sin glans efter flera års arbete.

Hon hejdar tiden

Konservatorn Gunnel Rosenquist bevarar det bemålade kulturarvet —
eller rättare sagt, hon bromsar förfallet en smula
och gör att det inte går så fort.

Text Anna Stålhammar Foto Conchi Gonzalez

— ALLTING BRYTS NER och kommer förstöras med tiden. Det kan vi inte hindra. Men vi kan åtminstone förlänga livet på det lite. Det är det som är syftet med konservering, säger Gunnel Rosenquist.

Och det är också det som hon ägnar sina dagar åt, som konservator på Jönköpings läns museum.

Konservering är själva motsatsen till slit och släng, köpa nytt och kassera gammalt och trasigt. Här handlar det istället om att stärka och bevara till kommande generationer. En sorts hållbarhetstänkande som började långt innan »hållbarhet« blev ett allt vanligare ord.

Jag möter Gunnel i hennes arbetsrum på museet. Här skriver hon rapporter och tar hand om dokumentationen efter sina arbeten. Hon visar mig bilder i sin dator med exempel på vad en konservator kan möta. Bildskärmen fylls med bilder av föremål i behov av omvårdnad. Flagande änglaskulpturer, en lidande korsfäst Kristus med nästan all färg avskavd, en annan träskulptur med mögel i sitt gulmålade hår, en sir-

ligt snidad pelare med maskangrepp och takmålningar skadade av fukt. Men hon visar också efterbilderna, med återställd färgprakt och guldglans. Dekorerade kyrkvalv ovanför bemålade skulpturer och storslagna altartavlor på plats, räddade av konservatorerna för ytterligare en tid framöver.

— Vi vill bevara föremålen och målningarna så länge som möjligt och så mycket som möjligt av originalet och ytskiktet. Ju mer som försvinner av ytskiktet med tiden desto mindre finns det kvar som berättar om gamla tiders färger och motiv.

FÖREMÅLEN BÄR PÅ information om tillverkning, material och vilka verktyg som användes. Det säger mycket om en tidsepok och den som tillverkat. Är föremålet skickligt skulpterat och konstnärligt bemålat eller mer amatörmässigt? Är det lokalt tillverkat? Färgen på träet berättar något, till exempel när det gäller en skulptur som ett krucifix. Är ögonen slutna? Finns där målat blod? Har skulpturen varit

påkostad med guld och dyrbara pigment? Har man använt limfärg, som är ett billigare material?

GUNNEL ÄR UPPVUXEN i Gränna, men det var i Skåne som hon på allvar började sin bana som konservator. Efter en praktikperiod i Landskrona, där hon fick hjälpa till att arbeta med kalkmålningar i kyrkor, blev hon fast. Och efter avklarad utbildning fortsatte hon ett par år i Skåne med dess kalkmålningar. Sedan fick hon arbete på Jönköpings läns museum. Och i Småland, som på de flesta platser i Sverige, handlar materialet i kyrkorna ofta om trä.

— Vi är ett skogsland. Det är tydligt att trä är ett naturligt material för oss. Det är tillgängligt och hanterligt, lätt att bearbeta. Istället för att som i Italien arbeta i marmor kan vi göra en fris i trä som sedan målas för att se ut som marmor, träet går att använda till att göra illusioner av andra material.

Många föremål i kyrkorummet är tillverkade i fur, men det förekommer

SÅ GÖR KONSERVATORN

1. Transportskydd (överst t v)

På plats i lokalen där föremålen finns säkrar konservatorn föremålet där det hänger, i det här fallet ett krucifix, en bemålad träskulptur från 1600-talet från Byarums kyrka. Man gör en skyddsklitrering som transportskydd för att skulpturen inte ska tappa lös färg vid förflyttningen in till museets konservatorsateljé. Konservatorn penslar med lim och lägger på en sorts plåsterliknande lappar av tunt papper.

2. Rengöring (överst t h)

Här testas konservatorn materialet försiktigt. Vad tål det för typ av rengöring? Vatten? Aceton? Gunnel och kollegorna använder egen-gjorda tops som man fuktat lätt i munnen.

Med topsen gnider man försiktigt på ytan och ser om smutsen (och inte färgen) släpper. Om det fungerar kan man utöka gradvis, med en liten svamp eller rengöringsduk, vatten eller olika lösningsmedel. Det viktigaste är att vara observant och arbeta i små steg.

3. Lagning/stabilisering av färgskikt (under t v)

Verktöget här är en spruta fylld med en blandning av lim och vatten. Konservatorn sätter nålen under färgflagan och injicerar lite lim som sprider ut sig därunder. Sedan pressar hon med en fuktad bomullstuss ovanpå. Av limmet mjuknar förhoppningsvis flagan och kan försiktigt tryckas till utan att knäckas. Konservatorn kan därefter även använda en värmespatel

(se bilden) för att mjuka upp färgflagorna.

4. Nu är egentligen själva konserveringen klar. (stora bilden) Föremålet bevaras för framtiden och man har sett till att det inte försämrats. Vore det ett museiföremål som ska förvaras i ett magasin hade konservatorn slutat efter detta. Men ofta ska föremålen tillbaka till en lokal, till exempel en kyrka, där människor dagligen ska se föremålen. Då tar nästa del vid, restaureringen. Det handlar främst om yta och estetik, att skapa en illusion av helhet. Det gör man oftast med hjälp av färg/retuschering. Retuscheringen ska dämpa föremålets skavanker, så att inte helhetsintrycket störs av skadorna.

även lind, björk och ek. Man använde barrträ främst till konstruktion, tjocka stabila bakstycken till ett begravningsvapen till exempel, och inte till finlir, berättar Gunnel. Till de skulpturala delarna använde man lövträ, mjuka träslag som lind och björk. Tyvärr tycker även skadeinsekterna om de mjuka träslagen, så det är en typ av angrepp som kan drabba det bemålade kulturarvet.

Vad är det som är speciellt med materialet trä och målning på det?

– Träet rör sig och förändras efter luftfuktighet och värme. Det rör sig men det gör inte färgen. Därför släpper färgskiktet och »lyfter« från träet. Ibland kan färgskiktet sitta kvar som ett helt skal med luft emellan sig och träet. Även om ytan ser hel ut vid en första anblick så kan den vara mycket skörare än den ser ut att vara.

Det får inte vara för torrt (då spricker träet) och inte för fuktigt (då kan det bli mögel). Optimal luftfuktighet är 50 %. Föremålen i kyrkorna har skapats för helt andra förhållanden än vad vi har idag, med våra moderna uppvärmningssystem.

NÄR JAG FRÅGAR om det finns något särskilt uppdrag som hon minns extra mycket, där hon och hennes konservatorskollegor verkligen gjorde skillnad, hamnar Gunnel snart i sina hemtrakter

»Färgen på träet berättar något, till exempel när det gäller en skulptur som ett krucifix. Är ögonen slutna? Finns där målat blod?«

och Per Brahes tidigare grevskap.

– Brahekyrkan på Visingsö. Där finns så många konstföremål och den är välbesökt. När vi först upptäckte problemen vid en besiktning var det ett mycket obehagligt klimat där. Där fanns mögel i luften och på alla föremål. Det var till och med svårt att vistas där. Torskador hade gjort att färg trillat av och det var smutsigt. Nu är det helt annorlunda...

När Gunnel och hennes kollegor 2001 slog larm om problemen i Brahekyrkan blev det en högprioriterad fråga för länsstyrelsen, Växjö stift och den lokala församlingen. Så allvarliga skador och ett så dåligt klimat i kombination med hög konstnärlig kvalitet på föremålen gjorde läget exceptionellt. Ett intensivt arbete började för konservatorerna. På väggar och skulpturer växte mögel och träskadeinsekter hade

ätit på inredningen så att den kollapsade. Ett litet krucifix var så urätet att bara ett skal med färgskiktet fanns kvar, knappt något trä alls. För att kunna sanera kyrkan och för att tillfälligt kunna flytta föremålen var en del akuta åtgärder nödvändiga. Man fick upprätta en särskild ateljé i närheten där konservatorerna kunde arbeta med inventarier som skulpturer och altarpusslar. Under arbetet i kyrkan bar konservatorerna avancerad skyddsutrustning som mer fick dem att likna rymdfarare. Efter flera år av sanering, rengöring, konservering och tekniska installationer stod så kyrkan 2007 färdig för nyinvigning i all sin prakt. Och hur gick det med krucifixet då? Jo, det finns där än idag att beskåda för alla oss som vill. Konservatorerna har injicerat harts och pyttesmå glaskulor in i det som håller ihop färgskiktet. Nästan inget spår av trä finns kvar, men det syns inte på ytan.

– Konservatorns uppdrag är att hitta en lösning som funkar, även om det är problematiskt, säger Gunnel. Vi har aldrig lämnat ett jobb och sagt att det här går inte. ✕

ANNA STÅLHAMMAR är redaktör vid Jönköpings läns museum.

CONCHI GONZALEZ är fotograf vid Jönköpings läns museum.

VÄCKT UR SIN TÖRNROSASÖMN

Engagemang, hantverksskicklighet och många arbetstimmar ligger bakom en av Smålands mest ambitiösa byggnadsrestaureringar. Intresserade privatpersoner och ett antal hantverkare i föreningen Broarps Vänner har varsamt återställt det gamla gästgiveriet i Broarp, strax väster om Eksjö.

Text Anders Franzén Foto Anna Hållams

FÖR DEN SOM PASSERAR Broarp i dag är den utvändiga färgsättningen särskilt iögonfallande. Den känns lite okonventionell här i de röda stugornas rike. Den blågrå träfasaden, de röda fönstren med grönaktiga omfattningar har kulörer som bestämts utifrån äldre färgspår, som man påträffat i skyddade lägen på fasaden.

Den förfallna och orörda gästgiverimiljön i Broarp uppmärksammades för knappt 20 år sedan i samband med en byggnadsvårdsutbildning i Eksjö. Den timrade gamla gästgivargården undersöktes i ett elevarbete och man insåg att det fanns mycket att upptäcka här. Det ledde fram till att föreningen Broarps Vänner bildades 2002. Föreningen har sedan dess bestått av bland annat byggnadshantverkare specialiserade på restaurering av äldre hus.

Tålmod ger resultat

Genom åren har Broarp kommit att bli en »verkstad« med många syften. Här har man kunnat fördjupa sig i byggnadsarkeologi. Med hjälp av alla upptäckter har man sedan kunnat resonera kring vilka tidsskikt man bör ta fasta på. Man har också fått goda möjligheter att utforska och testa äldre hantverksmetoder i full skala.

Att byggnaden var så välbevarad berodde på att den sovit sin törnrosasömn i många, många år, berättar Johan Örfelth, som varit aktiv i Broarps vänner sedan starten.

Broarps Vänner arbetar ofta i samverkan med andra. Under några år arrangerades byggnadsvårdsläger här för intresserade. Man fick också ekonomiskt stöd från länsstyrelsen, där antikvarie Bo Ejefors redan från början ville stödja projek-

tet. Även läns museet följde arbetena med råd och dokumentation genom antikvarie Britt-Marie Börjesgård.

När man skall uppleva en äldre bostadsmiljö betyder innerväggarna särskilt mycket — skall det vara mönsterrade tapeter, slätmålning eller dekorationsmålerier? Bottenvåningens sal har en intressant tapethistoria. Här kunde man identifiera 13 lager tapeter. Äldst var ett lager lumppapp som visade att väggen varit blågrå nedtill och hade en stänkmålning upptill med svarta och vita stänk. Denna bedömdes vara från 1840-talet. Ytterst satt en storblommig tapet i gråa kulörer från omkring 1930. Man valde att behålla denna och därför lagades den upp försiktigt. För att kunna visa hela tapethistorien inrättade man en »tapettrappa« bakom en lucka i väggen.

Äldre svartvita bilder ur länsmuseets arkiv kan berätta om hur gästgiveriet sett ut genom åren. År 1896 (ovan) var verksamheten fortfarande igång även om man hade stor konkurrens från järnvägen. Nedanstående fotografier visar vad byggnadsvårdarna i föreningen Broarps Vänner tog tag i för cirka 15 år sedan.

Höger sida: Olika delar av den välbevarade byggnaden, såsom trappan upp till övervåningen, ett fasadparti och en inblick i verkstaden där hantverkarnas traditionella material och verktyg förvaras. Johan Örfelth har länge varit aktiv i Broarps Vänner och kan berätta mycket om miljön och restaureringen.

Gästgiveriets uppgång och fall

Stormaktstidens Sverige gav upphov till en lång rad institutioner, som blev grunden till en administrativt välordnad stat. När gästgiverierna fick sina mer ordnade former i mitten av 1600-talet var dessa också en del i denna utveckling.

Gästgiverier skulle på ett praktiskt sätt lösa resenärernas tre huvudbehov: transport, kost och logi. På jämna avstånd mellan varandra låg gästgiverierna utefter allfarvägarna. Här kunde man rekvirera både vagnar, hästar och ridsadlar. Den som ville åka ståndsmässigt valde en vagn dragen av två hästar, medan andra nöjde sig med enbart en ridhäst.

För att ha kapacitet för transporterna ägde gästgivaren flera egna hästar, men speciellt under sommarhalvåret kunde det komma många beställningar samtidigt. Då kunde ytterligare hästar rekvireras inom socknen enligt ett visst schema.

Vänster sida: Byggnadsvårdarna upptäckte en lite överraskande kontrast som dolts under sentida tapetskit. Här hade en tryckt tapet kombinerats med en bröstning som gjorts med hjälp av schablonmåleri. Allt återställdes som det en gång varit och så ser det ut idag. Denna sida: Den stora öppna spisen står i ett hörn i bottenvåningens krog. Bilden till höger visar ett väggparti i samma rum med tryckt tapet, stänkmålad bröstning och tidsenliga gardiner.

»Gästgiverier skulle på ett praktiskt sätt lösa resenärernas tre huvudbehov: transport, kost och logi.«

Vid sidan om transporterna skulle gästgivaren också kunna erbjuda övernattning och måltider. Gästgivaren var tvungen att föra dagbok, som årligen skulle lämnas till landshövdingen. I denna hade resenärerna också möjlighet att framföra klagomål.

Under 1800-talets andra hälft upplevdes gästgiverierna som allt mer otidsenliga. Tågresandet blev snabbt ett populärt alternativ. Dags- etapper med tåg kunde göras längre och många valde hellre att resa urbant mellan städer och större samhällen, än mellan de lantliga gästgivargårdarna.

De sista resterna av gästgiveri- och

skjutsinstitutionerna avskaffades 1933 – långt efter att de förlorat sin stora betydelse.

Gästgivare i flera generationer

Broarp har långa gästgiveritraditioner. Den förste kände gästgivaren hette Niklas Håkansson och han var verksam här 1662–97.

Vid 1600-talets slut hjälptes två gårdar åt att driva verksamheten. Under en vecka ansvarade den ena gården och därefter tog granngården över. Denna växelvisa ordning kom att gälla under lång tid.

Broarp hölls länge inom samma släkt. På 1760-talet var Jon Sandberg

gästgivare och därefter tog Jonas Sandberg över. Han överlämnade i sin tur gården till sonen Johan Sandberg 1792. År 1827 övertogs gästgiveriet av dottern Lovisa Charlotta och hennes man Samuel Broman. Därefter kom familjenamnet Broman att följa med Broarp i hundra år. I dag är det inte ett familjenamn som står för kontinuiteten i Broarp, utan i stället en ideell förening. ✕

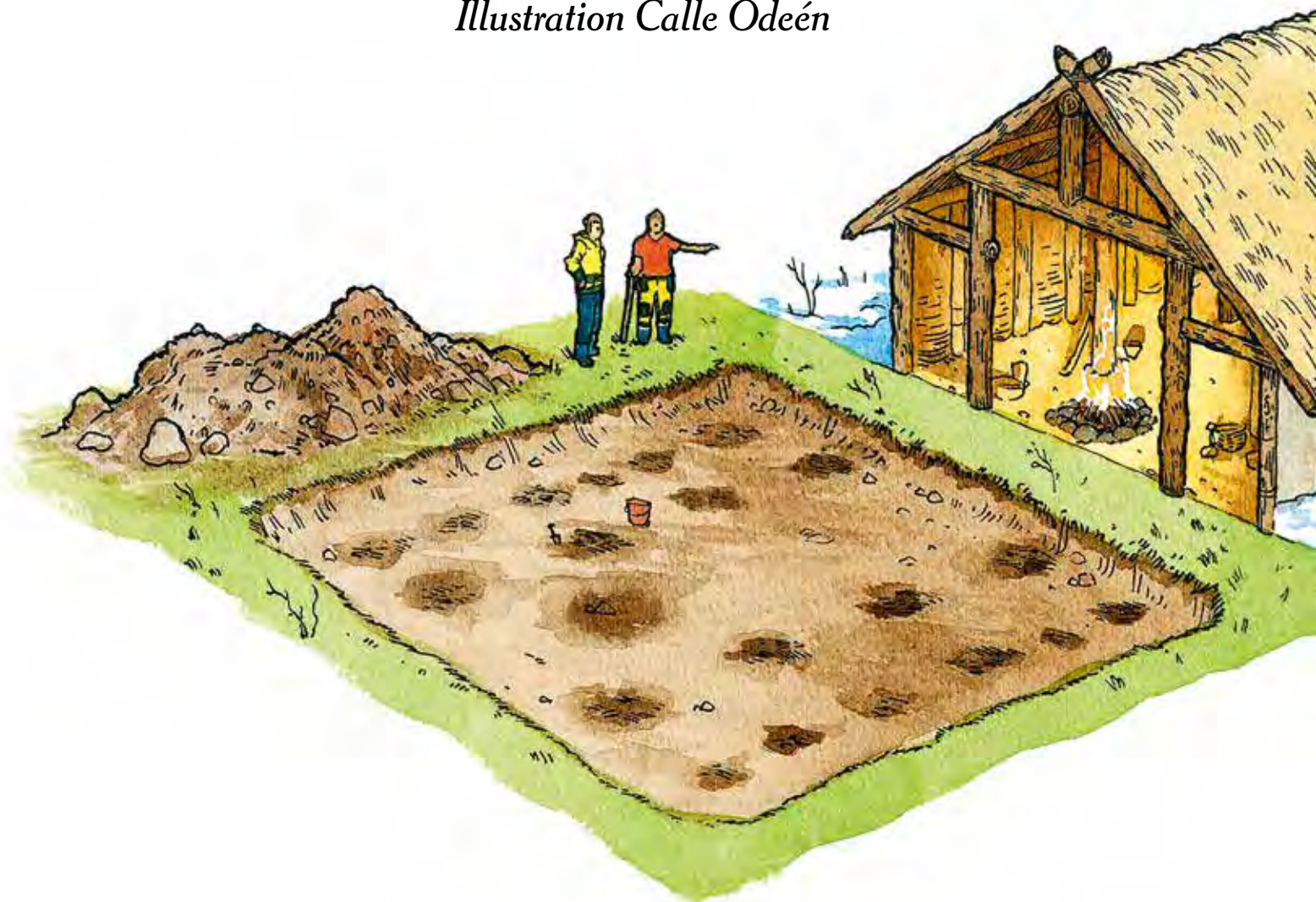
ANDERS FRANZÉN är byggnadsantikvarie vid Jönköpings läns museum.

ANNA HÅLLAMS är fotograf, boende i Jönköping, med uppdrag i hela Sverige men också utomlands.

Att slå ner sina bopålar

Mörka fläckar i marken. Hur kan de avslöja något om hur människor levde och bodde för tusentals år sedan? *Anna Ödeén* berättar om hur ett arkeologiskt pussel kan gå till.

Illustration Calle Ödeén

VI SÄGER OFTA SÅ: »Jag slog ner mina bopålar« och menar att vi sätter bo och gör oss hemmastadda på en plats. De människor som levde här för 2000 år sedan eller kanske ännu längre tillbaka gjorde det rent praktiskt — satte ner sina bopålar. Och när vi arkeologer ser spåren av de här träpålarna kan vi ibland få fram ett mönster, en konstruktion, som visar att ett hus stått på platsen. Det syns bara runda mörkfärgningar i marken, men de kan ge mycket information om levnadsvillkoren för de människor som slog ner sina bopålar för att bygga ett långhus för länge sedan. Ibland går det också att få en glimt av deras tro och föreställningar, vid efterlämnade offrade föremål i stolphålen.

Nutidens arkeologer möter dåtidens husbyggare.

Under en arkeologisk undersökning kallar vi det inte bopålar utan stolphål, och för en som inte är van kan de se ganska intetsägande ut. Att undersöka stolphål och lämningar efter långhus är relativt nytt inom arkeologin. Det var först under 1970- och 80-talen, som man fick fram ett mer omfattande material om boplatser och hus här i Sverige. Det beror på att arkeologerna först då, i samband med stora infrastrukturprojekt, fick möjlighet att se större sammanhängande, avbanade ytor. Det är så vi till största delen jobbar inom arkeologin. Vi undersöker och tar tillvara kunskapen i de lämningar som förstörs när något byggs. Vid »ytavbaning« gräver vi skiktvis bort matjorden. Det görs med hjälp av grävmaskin med en skicklig maskinist vid spakarna. När vi kommer ner till den orörda ytan, till steril mark, har vi möjlighet att se om något har byggts eller anlagts på platsen. Har man grävt ner en stolpe som sedan stått och förmultnat, ger det ett mörkare avtryck än den omgivande marken.

ETT ENSTAKA STOLPHÅL ger inte mycket information, men när de börjar dyka upp på rad och vi kan ana ett mönster i hur de ligger i förhållande till varandra, då är det extra roligt att vara arkeolog. Då kan vi börja lägga ett långhuspussel! Två, tre fina stolphål som ligger på rad. Kan det finnas en rad som ligger parallellt? Vi schaktar där och visst, där står de parvis, stolphålen, och då syns embryot till ett långhus. Det finns en mängd olika konstruktioner och storlekar på husen från stenålder till järnålder, men det vanligaste är det treskeppiga långhuset. I Jönköpings län har arkeologer undersökt omkring femtio hus av den typen.

När vi undersöker stolphålen till ett långhus syns ofta var ingångarna till huset har varit, för där står väggstolparna något indragna i förhållande till vägglinjen. På så vis har man fått ett överhäng av taket precis vid ingången

»Ett enstaka stolphål ger inte mycket information, men när de börjar dyka upp på rad och vi kan ana ett mönster i hur de ligger i förhållande till varandra, då är det extra roligt att vara arkeolog. Då kan vi börja lägga ett långhuspussel!«

och ett skydd mot regn och bläst. Det kan man känna igen sig i, visst är det skönt att slippa takdroppet i nacken? Vi har också vid några undersökningar sett spåren av en trampyta precis intill stolphålen vid ingången. Man har i många år trampat på samma plätt när man gått in och ut ur sitt hus. Vid sådana mänskliga avtryck är det lätt att känna en länk till de som en gång bodde i huset. Golven i husen var till största delen stampade jordgolv men golvtytor av lera eller stenpackningar har också undersökts. Hur många bodde i ett långhus? Det beror på storleken, man brukar räkna att ett långhus hyste ett hushåll och då är det inte bara föräldrar och barn utan också andra släktingar, äldre generationer och kanske de som arbetade på gården, trälarna. I ett hus av den här modellen får man tänka sig att det inte var full takhöjd i hela huset. Det är i mittskeppet, mellan de takbärande stolparna, som man kunnat gå helt upprätt, åtminstone om man var reslig. Utmed väggarna har takhöjden varit lägre. Men de ytorna har utnyttjats ändå, troligen för sängplatser, förvaring och vid sysslor där man satt ner.

Här har arkeologerna hittat ett långhus i Ölmstad. För att göra det lite tydligare sätter man käppar där stolphålen är och stolparna har varit. I det här huset fanns bara spåren av de takbärande stolparna kvar.

Överst till höger: Så här kan ett stolphål se ut när arkeologerna undersöker det. Den som byggde huset har ställt en sten utmed stolpen för att ge den stadga.

Nederst till höger: Två delar av en slipsten hade lagts i varsitt stolphål vid ingången till huset i Nennesmo. Tanken bakom får vi aldrig veta.

FAKTA OM STOLPHÅL OCH LÅNGHUS

Ett treskeppigt långhus är byggt på en stomme av takbärande stolpar som står i par och ovanpå dessa ligger en stock, en överliggare. Stolpparen står med ett avstånd av omkring 1–4 meter, ofta är avståndet något längre där eldstaden har legat. Parallellt med och på båda sidor om de takbärande stolparna står en rad med mindre, mer tätt ställda väggstolpar. Det gör att huset är indelat i tre »skepp«, därav namnet. Det finns också enskeppiga och tvåskeppiga hus. I ett enskeppigt hus bärs taktyngden av väggarna. Ett tvåskeppigt hus har en mittaxel som bär taket tillsammans med väggarna, medan det treskeppiga huset har taket vilande på de parställda, takbärande stolparna tillsammans med väggarna. Generellt kan man säga att de tvåskeppiga husen är äldst och förekom under stenålder och äldsta bronsålder, då de treskeppiga husen istället blev vanligare. De enskeppiga husen är ofta yngre och därför vanligast under vikingatid och tidig medeltid. Som alltid finns det undantag, men vi kan se

att husens konstruktion förändras genom årtusendena.

Andra förändringar är hur brett huset har mellan de takbärande stolparna i förhållande till avståndet till vägglinjen; vi pratar om hur huset är balanserat. Är avståndet mellan de takbärande stolparna 50% eller mer av husets totala bredd är det överbalanserat är det mindre är det underbalanserat. Formen på långhusen kan också se olika ut; ibland är det raka, rektangulära hus, ibland är de istället bredare på mitten och smalnar av ut mot ändarna, med en något konvex form. Hur stolparna är placerade vid gavlarna visar vilken typ av tak huset haft; med en rak avslutning på taket eller med ett valmat tak. Ett valmat tak har fall på fyra sidor och skyddar därmed huset mer. Stolphålen vi undersöker är ibland skodda med sten, man har velat ge extra stadga åt stolpen och ibland kan vi också se att man har fått byta ut en stolpe eller sätta upp en extra stötta i huset. De här olika sätten att byg-

ga hjälper oss med en första tolkning av hur gammalt huset är som vi undersöker. Sedan kompletteras det med de olika analyserna.

Det finns en variation av hur stora de här husen har varit, ibland är de mindre, omkring 10 meter långa och 4 meter breda. Men här i länet, som på Visingsö och i Rogberga, har vi också undersökt hus som varit omkring 30 meter långa och 7 meter breda. Det finns på andra håll i Skandinavien exempel på långhus som varit drygt 40 meter långa, men då handlar det om stora hallbyggnader. Långhusen har till största delen bestått av ett tak, väggarna har varit låga. Taken kunde vara täckta med vass och väggarna bestod av flätade vidjor och grenar som sedan tätats med en blandning av lera, sand, gödsel och liknande material. Vilka material man har valt att använda till sina hus är förstås beroende på i vilken miljö man bott. Det finns spår av husgrunder i sten på Gotland eller hus som varit byggda av torv på Island.

*»Det finns en stark laddning i 'att slå ner sina bopålar'.
Man byggde inte hus ofta, det var förknippat med en stor arbetsinsats
under en lång tid. Huset var en plats för tillhörighet, trygghet och skydd,
där man föddes och dog och där fester och ritualer ägde rum.«*

STOLPHÅLEN KAN hjälpa oss att lista ut hur huset har använts, från vilken tidsperiod det kommer och vilket trä det byggts upp av. Då använder vi oss av olika analyser och specialister. Med hjälp av vedartsanalys får vi veta vilket träslag som använts när man tillverkat stolparna. Det är i princip aldrig som det finns något bevarat trä kvar i stolphålen, det har förmultnat sedan länge. Men ibland har husen brunnit och just kol bevaras bra i jorden utan att förmultna. Till största delen har man använt sig av tall, ibland förekommer gran och någon gång träffar vi också på stolpar från lövträd som ek. Det finns en källkritisk aspekt i det här, kommer kol-biten verkligen från stolpen? Det är viktigt när det handlar om datering av stolphål och därför också av husen; att få ett tillförlitligt prov. Då är det en fördel att få möjlighet att ta fler prover och på så vis få en mer rättvis bild av husets ålder. Vid datering av stolphål använder vi oss av ¹⁴C-analys (även kallad kol-14-metoden).

OFTA SAMLAR VI också in jorden från mörfärgningen efter stolpen. I den kan finnas brända fröer och växtdelar, det vi kallar för makrofossil, som sedan analyseras. Med hjälp av makrofossilanalys får vi en inblick i vad som har växt på platsen och vad människorna i huset har odlat. Det ger grönska åt de ofta bruna lämningarna som finns kvar i dag. Vi kunde i ett långhus vi undersökte i Ölmstad se att man odlat lin och oljedådra för till-

verkning av olja. Ofta hittas vete och korn som använts för bröd, gröt och välling. Vi får ibland veta att det har växt åkerogräs som målla och våtarv i området och det visar att man har gödlat sina åkrar. Växter som smörblomma och dagdkåpa pekar på att man haft ängs- och betesmark i närheten. Makrofossilanalysen av jorden i stolphålen kan också ge oss en inblick i hur huset har varit uppdelat, vilken funktion de olika rummen haft. Större sädeskorn pekar mot köksdelen. Sädeskorn som har olika storlek och förekommer tillsammans med åkerogräs kan indikera en tröskloge. En tröskloge kan också ha dubbla öppningar; korsdrag underlättar när man ska skilja agnarna från vetet. Det kan också förekomma små fragment av smidesslagg i stolphålen, vilket visar att det har funnits en smedja, om inte direkt i huset så i alla fall i dess närhet.

DET ÄR VIKTIGT att inte bara se till de rent praktiska aspekterna av stolphålen och husen, det finns en stark laddning i »att slå ner sina bopålar«. Man byggde inte hus ofta, det var förknippat med en stor arbetsinsats under en lång tid. Man valde noga ut en plats som var väl dränerad och som låg något skyddad mot väder och vind. Ibland var det istället viktigare att byggnaden låg synligt och då valde man en plats som kunde ses på långt avstånd.

I de isländska sagorna finns en berättelse om Thorulf som kom i onåd hos kungen Harald Hårfager. Thorulf

fick ett ultimatum — gör avbön eller gå i landsflykt. Han valde det senare och seglade mot Island. Med ombord på skeppet hade han lite jord från sin gård och högsätesstolparna från sitt gamla hus. När han fick land i sikte kastade han stolparna överbord och där de flöt iland landsteg han och byggde upp ett hus. Thorulf såg det som gudarnas vilja att huset skulle byggas där.

HUSET VAR EN PLATS för tillhörighet, trygghet och skydd, där man föddes och dog och där fester och ritualer ägde rum. Längre tillbaka var gården livets nav. Vi kan ibland få en liten inblick i den tidens föreställningsvärld genom så kallade husoffer, där man har lagt ner en gåva i gropen innan man reste stolpen. Föremålen kan skilja sig stort åt: malstenar, knivar, lerkärl, ben från människor och djur eller de speciella små guldblecken som kallas för »guldgubbar«. I resterna efter ett 2000 år gammalt hus som vi undersökte i Nennesmo, söder om Gislaved, fanns en tydlig ingång, med indragna stolphål. I varsitt av dessa stolphål låg ena halvan av en slipsten. Halvorna passar ihop som två pusselbitar. De har lagts ner innan man reste stolparna vid ingången till huset och med en klar tanke bakom. Tanken finns inte kvar, men handlingen som speglar den ligger kvar i stolphålet för oss att reflektera över än idag. ✕

ANNA ÖDEÉN är arkeolog vid Jönköpings läns museum.

CALLE ÖDEÉN är konstnär och illustratör.

A vertical photograph of a lush forest. The scene is filled with tall, thin tree trunks that stretch from the bottom to the top of the frame. The ground is covered in a thick layer of green moss and various ferns. Sunlight filters through the canopy, creating a dappled light effect on the forest floor. The overall atmosphere is serene and natural.

»Fantasien får
dagligen och
stundligen mat
i skogen.«
Foto: Anna Hållams

EN RIKTIG BAUERSKOG

Konstnären John Bauer är fortfarande tätt förknippad med vår bild av en riktig sagoskog.

Men vad betydde skogen för honom?

Patricia Hallman dyker ner i gamla brev och foton och finner en ständig längtan till skogen.

Nu sitter jag i min stuga i en småländsk snötyngd skog, en skog som är full af troll och sattyg antingen du tror mej eller ej.

Ur ett brev från John Bauer till okänd 1904.

HAR DU, PRECIS SOM JAG någon gång brustit ut i: Det här ser ju precis ut som en Bauerskog! Vi föreställer oss hur oknyttan smyger omkring och iakttar oss bland mossiga stenar och trollen kan när som helst trampa fram där vi står. Det är fascinerande hur en person, som så många gånger tvivlade på sin förmåga som konstnär just genom detta konstnärskap format generationers bild av skogen. Han kämpade ständigt med att bli bättre och prestera mer, aldrig nöjd. I skogen kunde han kanske fly en stund från sina egna krav. John Bauer har gett oss Bauerskogen. Tänk om han hade vetat det.

FOTOGRAFIET PÅ JOHN som är på väg ut på promenad finns i Jönköpings läns museums samlingar. Året är 1915 och bilden är tagen någonstans i området kring hans och hustrun Esters hus

Villa Björkudden i Bunnström utanför Gränna. Jag tycker mycket om den här bilden på John. Han är på väg ut på en av sina otaliga och troligen livsnödvändiga promenader i skogen. I mungipan har han sin pipa. Han är välklädd och lutar sig ledigt mot käppen. John ser lycklig ut.

John Bauer på promenad vid Björkudden i Bunnström utanför Gränna, år 1915.

Ove Ekelund

»Det var rakt omöjligt att stå ut med så'na där skällande, tjutande rackare.«
Nedan till vänster: John och Ester på Villa Björkuddens veranda, Bunnström utanför Gränna, år 1915. John trivs i den orörda naturen och 1914 köper de fastigheten.
Nedan till höger: »Vinter«. Självporträtt av John Bauer. Notera att i luvan framträder ett ansikte som liknar John Bauers. Kan det vara tänkt som ett överjag?

»Ester får vid flera tillfällen läsa i brev från John om hur han står framför gistna stugor eller i den djupaste skog och drömmer om ett liv med henne just precis där. Ester, hon som älskade havet.«

»Trollörten«. På målningens baksida står att läsa: Här ska du få en bit av en trollört, som ingen mer än jag kan leta rätt på.

JOHN BAUER – SAGOKONSTNÄREN

John Bauer är framför allt känd för sina illustrationer till de tidiga upplagorna av »Bland tomtar och troll«. John Albert Bauer föddes 4 juni 1882 i Jönköping.

Han växte upp vid Östra torget där fadern hade ett charkuteri. En plats som John ofta skulle komma att återkomma till under hela sitt vuxna liv var familjens sommarställe Villa Sjövik som låg vid Rocksjön i Jönkö-

ping. Där hade han en egen ateljé.

Vid sina studier vid Konstakademien i Stockholm (1898–1900) träffade han Ester Ellqvist och de gifte sig 1906. Under sitt äktenskap bodde de ömsom i Stockholm, ömsom i Bunnström utanför Gränna.

1915 föddes sonen Bengt »Putte« John Olof Bauer.

Det sista flyttlasset skulle komma att gå

från Bunnström i Gränna till Djursholm i Stockholm. Där väntade ett nybyggt hus. För 100 år sedan, den 19 november 1918, reste John, Ester och Putte med ångfartyget Per Brahe mot Stockholm för att börja livet i det nya huset. Det stormade på Vättern och under natten till den 20 november 1918 förliste båten utanför Hästholmen, Ödeshög. Samtliga passagerare omkom i olyckan.

A sepia-toned photograph of a man standing in a forest. The man is positioned in the lower-left quadrant of the frame, leaning against a large, light-colored rock. He is wearing a dark, buttoned jacket and light-colored trousers. He is looking towards the right side of the frame. The forest is dense with trees and foliage. A large, light-colored tree trunk is prominent on the right side of the frame. The ground is covered with fallen leaves and branches. The overall tone is warm and historical.

John Bauer har stannat
vid en källa på sin
promenad i skogen
utanför Bunn, Gränna.

JOHN BAUER VAR en naturvän, präglad av konstnärer som Anders Zorn och Carl Larsson i nationalromantikens anda. Han var i synnerhet en vän av skogen. John vistades långa stunder i naturen. Som barn sägs han ha influerats av sin mormor Anna-Lisa Wadell. Hon var väl förtrogen med mystiken och folktron som senare kom att präglade Johns illustrationer. John var uppenbarligen en person som kände sig mer hemma utomhus än inomhus. Detta är en återkommande inre konflikt i hans brev: kravet att behöva sitta inomhus och jobba när han kunde vara ute och ströva i skog och mark. Han skriver om sin längtan till skogen i ett brev till Ester 1906:

Det känns som om jag inte hade liv att arbeta – att sitta inne i lugn och ro och pillra med en sak. Fantasien får dagligen och stundligen mat i skogen. Och högen på bordet växer.

Skogen lockade hela tiden. Mormor Anna-Lisa hade nog plirats med ögonen och sagt att John blivit tagen av Skogsrådet.

JOHN VÄXTE UPP vid Östra torget i Jönköping där hans pappa hade ett charkuteri. Familjen hade ett sommarställe vid Rocksjön där John spenderade mycket tid under hela sitt liv. När John och Ester var åtskilda så ser vi i breven att han ofta var hemma hos sina föräldrar och i ateljén som han hade på sommarstället Sjövik. Idag omges Rocksjön av bilvägar, järnväg, matbutiker, parkeringar och allt det där som tiden har adderat. När jag tittar på bilder tagna kring Rocksjön under den senare delen av 1800-talet ser jag vacker natur som präglas av öppna landskap. Mötet med skogen fick han troligtvis i Västra Jära, Bottnaryd, där hans äldre bror Hjalmar arrenderade en gård. Flera av breven från John är avsända just därifrån. På platsen för Villa Sjövik finns idag John Bauers park.

»Vad gjorde han under alla dessa timmar i skogen, ja, förutom att promenera då?«

REDAN SOM UNG hade John en kärlek till naturen och de äventyr den bjöd på. I mitt sökande bland det källmaterial som finns på Jönköpings läns museum hittade jag en artikel som trycktes i Norrköpings tidningar den 10 november 1934. En person som inte nämns vid namn berättar om sin vänskap med John Bauer. I artikeln berättar personen i fråga om en sommar när de var 15 år. Då ska John tillsammans med denna okända person ha vandrat från Jönköping till Göteborg. Det ska ha tagit dem tre dagar och då det var en varm sommar så gick de om nätterna och vilade om dagarna. Vi hittar ingenting bland det övriga källmaterialet som styrker detta förutom dessa rader i ett brev som John skrev sommaren 1887, när han fyllt 15 år:

Snälla moster. Allt har gått bra. Vi kommo till stan redan tio minuter i tre, alltså gick vi denna gången på fem timmar och trettiofyra minuter. Vi sprang nämligen nedför de sista backarna. Min k äpp gick af en halvmil från Torshult, då jag skulle skrämman en Kornknarr, jag fortsatte likväl med stumpan.

Vad gjorde han under alla dessa timmar i skogen, ja, förutom att promenera då? Framför allt tror jag att han hämtade inspiration. Vi läser i ett brev från John till hans vän Axel Kleimer från 1901:

Jag går med blocket under armen för att teckna någon intressant detalj. Jag går och går, in mellan gamla mossiga och risliga granar, trampar på mjuk saftig

grön mossa som överväxt stubbar och stenar och som gör terrängen full av små kullar och dalar.

Dagdrömmarna är ett återkommande inslag i breven till hans Ester. Ur ett odaterat brev från John till Ester:

Under jakten kom jag till en liten grå stuga. Den stod öfvergiven och öppen. Mitt inne i karga skogen stod den. Min jaktlust tog slut och jag drömde om dej och mej. Jag mätte upp höjden för att se om mitt bokskåp gick in. Jag drömde om de möbler jag redan ägde placerade där inne, jag drömde dej och renfällarna där och allt såg varmt och hemtrefligt ut.

Ester får vid flera tillfällen läsa i brev från John om hur han står framför gistna stugor eller i den djupaste skog och drömmer om ett liv med henne just precis där. Ester, hon som älskade havet.

Ester min. Det går inte förena de stora skogarna med hafvet.

Detta skriver John till Ester i Västra Jära 1906. Hon, öppna vidder och klippor. Han, uråldrig skog och resliga furor.

VISSA SMÅLÄNSKA skogar vet vi säkert att John Bauer strövat i, andra vet vi inget om. När jag vid ett tillfälle befann mig i Tabergstrakten fick jag frågan: Det sägs att John Bauer har vandrat här i våra skogar. Stämmer det?

Jag hade inget svar. Men det fick mig att återigen reflektera över vilken påverkan John har haft på oss. Han blir lite av en skogskändis vars fysiska närvaro ger vår skog någon form av godkännande. Om John har varit här, ja då är det en redig småländsk skog, en riktig Bauerskog. ✕

PATRICIA HALLMAN är etnolog och verksamhetsutvecklare med fokus på interaktion med civilsamhället vid Jönköpings läns museum.

Lönnen är seg, hård
och stark och passar
därför utmärkt till
möbler, golv, musik-
instrument med mera.
Att sätta en lönn-
frukt på näsan är
immateriellt kulturarv!

DET STÅR EN LÖNN vid lantstället utanför Vetlanda. Fritz Jonasson som föddes på gården mindes att hans farmor Olivia berättat om när lönnen bara var stor som en tumme. Det placerar lönnen till 1860-talet och betyder att den är ungefär 150 år gammal. Idag krävs det två av oss för att omfamna den. Utan att någon av oss egentligen använt begreppet vårdträd så är det ändå så vi talar om den. Skulle den falla är det liksom slutet. Det är så där med träd. Kanske för att de bär på en lång historia eller för att de på sätt och vis påminner om oss själva. För många är det lätt att, åtminstone symboliskt, identifiera sig med ett träd. I nordisk mytologi är till och med själva världen ett träd och de första människorna kommer ur ask och alm. Träd har i alla tider betytt mycket såväl praktiskt som idémässigt

Träd att luta sig mot

Har du tandvärk, behöver bota gikt eller ska du bygga dig en duglig kälke? Då är det till träden du ska vända dig.

Text Niclas Flink

för människor. Trädentusiasten och författaren Henry David Thoreau skrev i sin dagbok, »Träden vet något jag aldrig vet«. Frågan är ju vad? Betydligt lättare är nog att fundera på sådant som människan alltid vetat, eller trott sig veta om träd. Här får du

tips om några träd som kan vara bra att ha i närheten.

LIND

EFTERSOM VEDEN är lätt och mjuk har den använts till flygplan, emballagelådor med mera och dess formbarhet

Till höger: »Att darra som ett asplöv« är ett uttryck som kommer sig av att aspens blad rör sig vid minsta vindpust. Aspen heter *Populus tremula*. *Tremula* kommer av latinets *tremulus* som betyder darrande. I folktron är en vanlig förklaring att det beror på att Jesu kors var gjort av aspträ och att aspen därför darrar i skam. En annan förklaring kan vara de extra långa och dessutom tillplattade bladskaften.

Linden är mjuk och härlig att tälja i. Dess innerbark, eller bast, kan användas till att göra exempelvis rep, mattor eller korgar.

har gjort att den passat synnerligen väl till bildhuggerier, skulpturer, snirkliga förgyllda väggur eller proteser. Alla tänkbara skador har behandlats med dekokter på bladen, har du munsår ska du tugga lindblad och behöver du lugna ner dig gör du te på dem. Eftersom den ansågs så allmänt hälsobringande var den vanlig som vårdträd. Den allmänna tanken med ett vårdträd är som ett slags skydd, men detta blev vanligt först i slutet av 1800-talet. Om du hör till dem som ibland letar efter tomtar eller möjligen älvor, så får du inte glömma bort att titta vid linden.

ASP

DE FLESTA MÄNNISKOR har använt asp till vardags eftersom detta är det bästa virket för tändstickor och likaså har många suttit på asp utan att veta om det. Eftersom det inte absorberar

*»Om du hör
till dem som ibland
letar efter tomtar
eller möjligen älvor
så får du inte
glömma bort att
titta vid linden.«*

så mycket fukt och värme är virket nämligen utmärkt i bastun. Asp som är lätt och väderbeständigt har också använts till båtar, byggnadsvirke och takspån. Löv, kvistar och bark har använts som djurfoder och du kan göra såpa från askan. I folkmedicinen tog man bland annat späda rötter för att rena blodet, saven till blåmärken

och vårtor eller bladen till allehanda magproblem.

Inte långt från den där viktiga lönnen på sommarstället utanför Vetlanda står en anmärkningsvärt stor och gammal asp. När det är vindstilla om kvällen är det bara nästan alldeles tyst. Från aspen hör man ett svagt susande. Löven på aspen darrar lätt vilket har getts en del mytologiska förklaringar, ofta kopplat till den bibliska historien där den darrar av skam eftersom Jesus kors var av asp eller liknande träslag.

Själv skulle jag av aspen göra tråg eller skålar till köket eftersom virket är lukt- och smakfritt. Skulle jag däremot till äventyrs bygga mig en duglig kälke, skulle jag istället välja ask som är både väldigt slitstarkt och böjligt. Den skyddar också mot allt ont vilket kan vara en enorm fördel om man i min ålder skulle få för sig att faktiskt använda kälken.

TRÄD MED EGNA NAMN

En del träd får i folkmun egna, ska vi säga personliga, namn. Vanligtvis är det träd som är vägvisande eller på något sätt har fått en historisk betydelse. De kan utmärka sig genom ett säreget utseende, storlek eller liknande. Namnet hör ofta ihop med platsen de står på. Det kan ibland också knytas till en person, som exempelvis Kristinas lind som det finns två av. En som planterades 1623 i Grönsö slottspark vid ett besök av änkedrottning Kristina och den andra i Svartsjö slottspark. Den senare har däremot tre olika planteringsversioner som kretsar kring Gustav den II Adolf; att han planterade

den upp och ned i sorg över Ebba Brahes giftermål med Jakob De la Gardie, till minne av hans mor, Kristina eller till dotterns, Kristinas födelse.

I Jönköpings län finns exempelvis Ullebottallen, som också kallas Prostatallen eller Sagotallen. Vet man inte att den är där, är den lätt att missa när man kör förbi på riksväg 40 vid Klerebo utanför Bottnaryd. Den har ett litet, litet reservat vid en tvåspannig stenbro och den är Sveriges, så vitt vi vet, grövsta enstammiga tall. Den har stått där i 600 år och är väl värd ett besök.

*»Särskild nytta
kan man förstås ha
av en tandvårkstall.
Där tar du ut en sticka
av veden, sticker den
vid tandvärken och
sätter tillbaka den
i trädet igen.«*

Ullebotallen började gro på medeltiden och är nu Sveriges grövsta enstammiga tall med drygt 4,5 meter i omkrets.

TALL

DE FLESTA TÄNKER nog mest på möbler, inredning, byggnadsvirke eller pappersmassa men tall kan man ha till mycket. Den har använts till båtbyggeri, pålar, el- och telestolpar, takspån med mera. Eftersom tallen är så hartsrik klarar den fukt och röta mycket bra och de svenska gruvorna och järnvägsnätet byggdes upp med stöttor och slippers av furu.

Innan det fanns elljus så högg man hartsrika stickor ur fotändan på levan-

de tallar. De fungerade som vad man kallade för lysved och användes istället för oljelampor. Från stubbar får du trätjära och behöver du C-vitamin kan du äta färska årsskott.

Växer det en tall i ett vägsål så kan det vara en suptall där man för att driva iväg onda makter tar sig en sup, fisketallen skvätter du brännvin på för fiskelyckan med mera. I folktron finns det helt enkelt många olika tallar. Särskild nytta kan man förstås ha av en tandvårkstall. Där tar du ut en sticka av veden, sticker den vid tandvärken och sätter tillbaka den i trädet igen. På så sätt tar tallen över det onda, tänkte man

sig. På samma sätt trodde man om särskilt magiska, knotiga tallar som vuxit så att det blir en ögla. Genom att dra exempelvis ett barn genom ögla så skulle sjukdomar kunna botas eller förebyggas. Tall, furu och furu då? Vad är vad? Det kan diskuteras och har så gjorts i hundratals år. För Polhem blev tallen en furu när den växt klart och furu var virket. I Nationalencyklopedin är tallen ett träd och virket kallas furu. Men var i all världen står då alla furor? ✕

NICLAS FLINK är Utvecklare inom Hemslöjd på Kultur och utveckling, Region Jönköpings län tillika trä- och trädentusiast.

En stol med ben och armstöd av trädgrenar, sammanfogade med plankor som sits och ryggstöd. Albert Persson har smyckat ryggbrickor och sits med bilder av utsträckta nakna kvinnor att vila mot.

Benen har dekor som ska ge illusionen av att ha varit trasiga, och sedan lagade med beslag och remmar. Men egentligen är de skarvade järnbeslagen snidade av trä – en humoristisk detalj.

ETT EGENSINNIGT trä-möblemang med fantasi-fulla former och starka färger finns i Jönköpings läns museums samling.

Bohaget uppvisar alla de möbler ett hem kan behöva: stolar, bord, skåp, skrin, golvur, spinnrock, soffa, lampetter. Alla möblerna är unika. De är byggda av naturvuxna grenar, som fogats samman med brädor och dekorerats med bilder i relief. Färgsättningen är klar i rött, gult, orange, grönt och blått. Möblerna uttrycker snickarens glädje över att skapa i trä och att berätta historier ur livet.

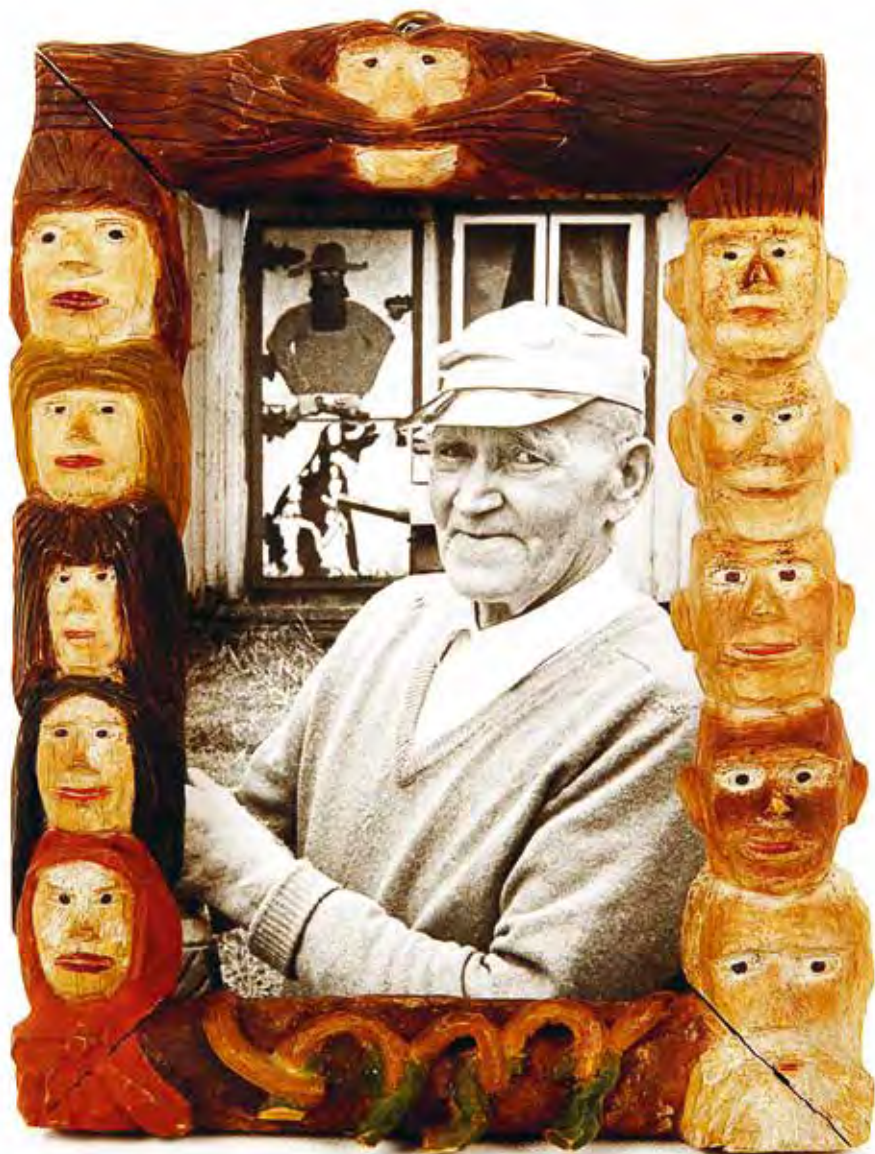
De snidade motiven på möblerna är minnesbilder från upphovsmakarens barndom i Skåne, livet på landsbygden

och arbetet i skogen. Skogens djur blandas med cowboys, nakna kvinnor och andra människor. Uttrycket är ofta humoristiskt. Stolsitsar har formats för den sittandes ända. Armstöd och ben är gjorda av trädgrenar.

PERSONEN BAKOM de märkliga möblerna är Albert Persson. Det tycks som om han inte har kunnat låta bli att skapa lustfyllda möbler och målningar. Albert var skogsarbetare under en stor del av sitt yrkesverksamma liv. Under många år bodde han i skogen i Tännö, söder om Värnamo. Här byggde han sig 1954 en liten stuga om två rum och kök. Då han inte tyckte att moderna möbler var tillräckligt hållbara byggde han sina egna. Albert var född i Skåne

1904, och dit flyttade han tillbaka som pensionär. 1991 avled han närmare 87 år gammal.

Albert Persson »upptäcktes« 1976 av läns museets dåvarande medarbetare Anna Maria Claesson inför utställningen »Även vi är målare... Naiver i Norden«. Det var i samband med utställningen som museet lanserade honom med tillägg av hans andra namn Ernfrid. Anna Maria Claesson har i artiklar skrivit om sitt första besök till Albert och hans stuga. Hon berättar: »På staketet ringlade en stor orm. I relief vid köksdörren vakade en amason och den andra ytterdörren skyddades av en jägare med hund. Garagets dörrar fylldes av reliefer med scener som förmodligen berättar-

UTANFÖR RAMARNA

Möt möbler utan dess like. Möt konstnären Albert Ernfrid Persson,
skogsarbetaren som berättade i möbler.

Text Maria Ridderberg

Foto Jönköpings läns museum

Albert Ernfrid Persson var inte bara möbelsnickare, han målade också tavlor. Med lika stor berättarlust i måleriet skildrade han såväl livet på landsbygden, skogen och djuren, som cowboys i aktion.

ARKIV FÖR NAIV KONST

1971 anordnade Jönköpings läns museum en utställning kallad »Naiv konst«. Utställningen hade föregåtts av inventering och dokumentation av såväl äldre som samtida naiva konstnärer i Sverige. Med anslag från »Märta och Axel Bengtssons fond för konststudier och konstvetenskap« bildades 1971 ett Arkiv för naiv konst vid Jönköpings läns museum för att mera varaktigt dokumentera, samla och visa den naiva konstens utveckling främst i Sverige, men även med utblickar över Norden och Europa. Arkivet består idag av närmare 500 konstverk och ett omfattande arkivmaterial.

Med begreppet naiv konst menas konstverk skapad av en person som saknar konstnärlig utbildning och inblick i konstvärlden och konsthistoria. Bilderna skapas utan hänsyn till proportioner, regler och tekniker. Många naiver berättar gärna om gångna tider i sina bilder. Begreppet naivism avser en riktning inom konsten, där konstnären har konstnärlig utbildning, men avsiktligt härmar den oskolade och naive konstnärens uttrycksätt och teknik.

Reliefen med den stora och gula svanslösa katten på sekretärens lock kom till genom att Albert Persson lade sin egen katt på ett pappersark på locket och ritade av konturerna.

LÄSTIPS: Claesson, Anna Maria, Arkiv för naiv konst, »Rondellhundar och schablonspindlar: folkkonst i tiden«, Eva Londos red., Stockholm, 2009. Ekman, Anna, »Naivkonstnären Albert Ernfrid Persson«, Realia 2007: tidskrift för konservering / utges av Nordiska konservatorförbundet, Svenska sektionen.

»Då han inte tyckte att moderna möbler var tillräckligt hållbara byggde han sina egna.«

de om händelser i byn.« Inne i stugan möttes hon av alla Alberts hemmasnickrade möbler. Enda undantaget var en enkel tältsäng. På väggarna satt målningar på masonit, tätt fastspikade som skydd mot draget. För länsmuseumets utsända berättade Albert att han suttit och täljt under långa vinterkvällar och helger. Tiden gick fort. Nu hade han slutat skulptera på grund av värk i händerna. »Och förresten, nu när jag är pensionär, har jag i alla fall inte tid att låta tiden gå så fort!«, sa han. Länsmuseumet köpte in hela hans bohus. Det medförde inga problem för Albert. I sitt uthus hade han fullt med egenhändigt tillverkade möbler att genast ställa in i stugan. Länsmuseumet

ets samling av Alberts möbler, målningar och separata träreliefer uppgår till 109 objekt.

DE TREDIMENSIONELLA föremålen i Albert Ernfrid Perssons samling i länsmuseumet konserverades av konservator Anna Ekman under 2006 och 2007. Hon konstaterade att virket tagits direkt från skogen utan torkning före bearbetning. Materialet innehöll ofta kvistar och håligheter. Lövträ har mest använts till möbelben och armstöd, liksom till ytor med utskurna reliefer. Däremot nyttjades plank av barrträ till ytor utan reliefer. Även återanvänt material, såsom fruktlådor, är använt. Plywood och masonit finns

i några möbler. Verktygsspåren i trämaterialen visar på en arbetsgång med klyvning, grov tillyxning, därefter bearbetning med mindre yxa och kniv. Stämjärn, såg, borrarväng och hyvel har använts vid behov. Möblerna är konstruerade genom kombinationer av olika enkla fogar kombinerade med lim, grova tråddragna spikar, ibland spikbleck och även borrade hål för plugg. Mellanrum mellan fogar och spikhuvuden är dolade med spackel. Föremålen är helt eller delvis målade. ✕

MARIA RIDDERBERG är verksamhetsutvecklare med ansvar för samlingar vid Jönköpings läns museum.

MEDLEMSNYTT för Jönköpings läns hembygdsförbund

Eksjö hembygdsråd

VI LÄR OSS TA HAND OM VÅRA SAMLINGAR

Föreningar i Eksjö hembygdsråd har fått tillfälle att lära känna hembygdsregistret med hjälp av Magnus Wahlström. Det var Kråkshults egen Margaretha Bladh som stod för inbjudan till Allégården en dag mitt i veckan. Magnus gick lugnt igenom fördelarna med att använda registret för inventeringar. Deltagarna ställde en del knepiga frågor och alla var nöjda efter genomgången. Det är många föreningar som nu är på gång med att registrera sina föremål, handlingar och fotografier. Magnus menade att det är bra med digitala listor som kompletterats med fotografier om skador, stöld eller brand drabbat hembygdsgården. Det underlättar enormt vid hanteringen gentemot försäkringsbolagen. Och om det finns digitala kopior så kan de bevaras för eftervärlden om en olycka skulle vara framme. Hembygdsregistret är framtaget av Magnus Wahlström och distribueras av länsförbundet gratis till hembygdsföreningar som är medlemmar. Intresserade kan ta kontakt med Magnus Wahlström.

Frinnaryds hembygdsförening

SLÅTTERÄNG I MAJMÅLEN I SNART 35 ÅR

Redan 1984 beslutade styrelsen i Frinnaryds hembygdsförening att iordningsställa och sköta en slåtteräng. Det fanns en äng öster om Sunhultsbrunn. Det är en vacker plats

med många växter. Allt sedan dess har man varje år inbjudit till slåtter i mitten av juli månad. Ett antal medlemmar i föreningen kommer med liar och räfsor och efter en stunds arbete är det kafferast i ängen. När arbetet är slutfört samlas man på logen i Majmålen där föreningen bjuder på ostkaka med jordgubbar och grädde, vilket smakar särskilt gott efter väl utfört värv.

Vid tre tillfällen kontrollerades arterna och denna förteckning jämfördes med tidigare inventering och man kunde se vilka arter som försvunnit eller tillkommit. En fullständig förteckning finns på hemsidan: www.hembygd.se/frinnaryd

Hjälmseryds hembygdsförening

NY GÄRDSGÅRD

2017 har varit ett speciellt år för Hjälmseryds hembygdsförening. Det har gått till historien som det femtionde verksamhetsåret. Under året har vi uppfört den nya Smålandsgårdsgården. De som besöker hembygdsgården ger fint betyg åt gårdsgårdsbyggena.

Järsnäs hembygdsförening

EN GAMMAL ÄNGSLADA

Två medlemmar ur vår förening har de senaste åren på sin fastighet Björkudden i Järsnäs med hjälp av Länsstyrelsen i Jönköping och Jönköpings läns museum, återskapat en del av det forna odlingslandskapet. Ängsmarken har röjts fram och här ligger den gamla restaurerade ängsladan. Byggnadens timmer har åldersbestämts. De äldsta stockarna har avverkats 1695 och använts i bygget 1710. Ladan är därmed den äldsta daterade i länet. Före mitten av 1800-talet skördades djurens vinterfoder helt på ängsmarken, höet kördes hem vintertid. I Järsnäs var 1835 ängsarealen sex gånger större än åkerarealen.

Kråkshults hembygdsförening

KRÅKSHULTSDAGEN

Festen arrangeras alltid på söndagen i Fruntimmersveckan. Här har man kunnat höra alla kända artister. Nämnas kan Snoddas, Bertil Boo, Göingeflickorna, Monika Zetterlund, Agneta Fältskog och Sanna Nielsen. Familjen Lennart Bernadotte gjorde en gång

Majmålen

Ängslada i Järsnäs

ett bejublat framträdande. En uppskattad programpunkt var när Bengt Nordlund intervjuade kända personer. Efter några års uppehåll har Kråkshultsdagen återuppstått och är nu en uppskattad hemvårdardag, som också innehåller veteranbilsutställning och loppis.

Lannaskedes hembygdsförening **LANNASKEDEBRUNN**

Lannaskede Hembygdsförening jobbar under 2018 med att sammanställa en film om Lannaskedebrunn och dess historia. Materialet i filmen är gamla foton, historiska fakta och berättelser. Den behandlar allt från upptäckten av källan, brunnslivet och utvecklingen av brunnsvksamheten till försäljning och slutet av brunnsepoen.

Tanken är även att »modernisera» besöksmålet Lannaskedebrunn med nya skyltar och QR-koder för att besökarna ska kunna ta del av brunnens historia med hjälp av telefonen.

Malmbäcks hembygdsförening **MALMBÄCKS KRÖNIKA**

I Malmbäcks hembygdsförening ges för 34:e året Malmbäcks Krönika ut 2018. I dessa krönikor presenteras i ord och bild vad som skett i bygden dels under året som gått och dels vad

som hände för 50 år sedan. Varje år medverkar ett antal olika skribenter från bygden i olika åldrar med egna upplevelser, historiska händelser eller presentation av föreningar. Människors minnen från uppväxt och arbetsliv i orten finns också med. Varje år görs och dokumenteras en grundlig forskning från medeltiden fram till nutid runt en by. Krönikan släpps varje år vid Samhällsföreningens nationaldagsfirande. Också på föreningens hemsida www.malmbackshembygd.se presenteras material från forskningen.

Marbäcks hembygdsförening **UTFLYKT TILL FAGERHULT**

Det var god uppslutning vid sommarens samling på Fagerhult där Johan Källner hälsade alla välkomna. Ett 80-tal närvarande fick information om gårdens historia samt nutid. Johan berättade om verksamheten på dagens Fagerhult och att ett generationsskifte är i antågande Christer Källner som dagen till ära gestaltade Otto Rehbin-der, en tidigare ägare av Fagerhult

säteri, tog oss med på en tillbakablick inkluderande personer som ägt och bebott Fagerhult sedan 1500-talet. Johan delade minnen om olika aktiviteter som förekom under 1930–40-talen. Bland annat om pappan Karl som gillade att experimentera med uppfinningar och var den förste i bygden som själv konstruerade en självbindare. Åhörarna fick också veta att Fagerhult hade en egen kraftstation som försörjde gården med ström innan det blev allmän tillgång från Smålands Kraft.

Ett besök gjordes härefter på torpet Viken som är det enda av gårdens, en gång åtta stycken, underliggande torp som fortfarande finns kvar, förutom Sadelmakarhemmet (numera Björkäng) som är frånsålt.

Nye hembygdsförening **FOTOIDENTIFIERING**

Under hösten 2017 och våren 2018 har vi haft en studiecirkel då vi samlats för att identifiera personer och platser på fotografier som har skänkts till hembygdsföreningen. Vi kommer att fortsätta med detta arbete även under hösten.

NOSTALGITRÄFF I TALLPARKEN, FARSTORP

Söndagen den 6 maj firades nostalgiträff i Tallparken. I år är det 80 år sedan festplatsen startade och som hölls i gång fram till år 1960. Under dagen förekom boll- och pilkastning, chokladhjul och korvförsäljning. Det spelades också musik från 40-, 50- och 60-talet.

Ordförande Karl-Eric Carlsson hälsade de cirka 120 personer välkomna i strålende solsken. Därefter berättade initiativtagaren och markägaren Torbjörn Carlsson om den gamla festplatsens historia. Anslag fanns uppsatta där man kunde se var de olika byggnaderna och attraktionerna var belägna. Festligheten besöktes även av en veteranbil: Dodge 1938. En insamling till Barncancerfonden gav 850 kr.

Skede sockens hembygds-förening

SKEDE HEMBYGDSPARK – EN PÄRLA VID SOLGENÅNS STRAND

Skede hembygdspark med hembygdsgård ligger vackert utmed Solgenån i Skede. De hus som finns är ditflyttade från olika delar av Skede socken. Huvudbyggnaden har varit ett sergiantboställe, det finns dessutom en bod, en ladugård, en typisk snickarverkstad från 1800-talet samt en loftbod. Ett båthus är timrat på plats. Hembygdsgården används under året för olika fester. Den natursköna parken är ett utflyktsmål för många inte minst under sommaren då det serveras våfflor varje söndags-eftermiddag.

Stödföreningen Hultets vänner **GAMMELBYN HULTET**

Strax norr om Tranås ligger Gammelbyn Hultet vackert belägen vid sjön Sommen. Här får du uppleva historia, kultur och natur. Genom trolsk Bauer-skog kommer du fram till Hultet som består av ett 20-tal hus från 1700-och 1800-talet. Alla är inredda med tids-typiska föremål. Du får titta in i mor Huldass lilla backstuga och även i löjtnant du Rietz ståtliga hem, Örnsvik. Byn är en skapelse av köpmannen Arvid Jonas (1905–1988), som hade ett brinnande intresse för sin hembygd.

Skede hembygdspark

Under sommarmånaderna visas Hultet av kunniga guider. I början av juni firas Hultets dag. För information ring: 0140-687 90.

Stiftelsen Komstad kvarn **SKOGSMUSEUM OCH GAMLA SÅGAR I KOMSTAD**

Bland de anläggningar som Stiftelsen Komstad Kvarn, Sävsjö, äger och förvaltar finns en cirkelsågs- och en ramsågsanläggning. Båda sågarna är byggda 1871, men det har funnits sågar i Komstad sedan långt tidigare. Verksamheten vid ramsågen upphörde 1946 medan cirkelsågen användes då och då in på 1990-talet. Såväl cirkelsågen som ramsågen är fullt brukbara. I ett vindsutrymme i cirkelsågsbyggnaden finns ett skogsmuseum inrymt.

UPPRUSTNING AV TINGSHUSARRESTEN I KOMSTAD

Från 1734 fram till 1909 var Komstad Västra härads tingsplats. Tingshuset från 1734 står ännu kvar men är idag privat fritidsbostad. Nytt tingshus byggdes 1825 och i anslutning till detta en mindre byggnad, i dagligt tal kallat »häktet«, för förvaring av brottslingar under tingsförhandlingarna. Stiftelsen Komstad Kvarn som förvaltar häktet har genomfört en förstudie av byggnadens skick varvid det bland annat konstaterats rötskador i timmerstommen. Upprustning av byggnaden planeras nu och bidrag kommer att sökas för genomförande.

Villstads hembygdsförening **HISTORISKT STRÖVTÅG**

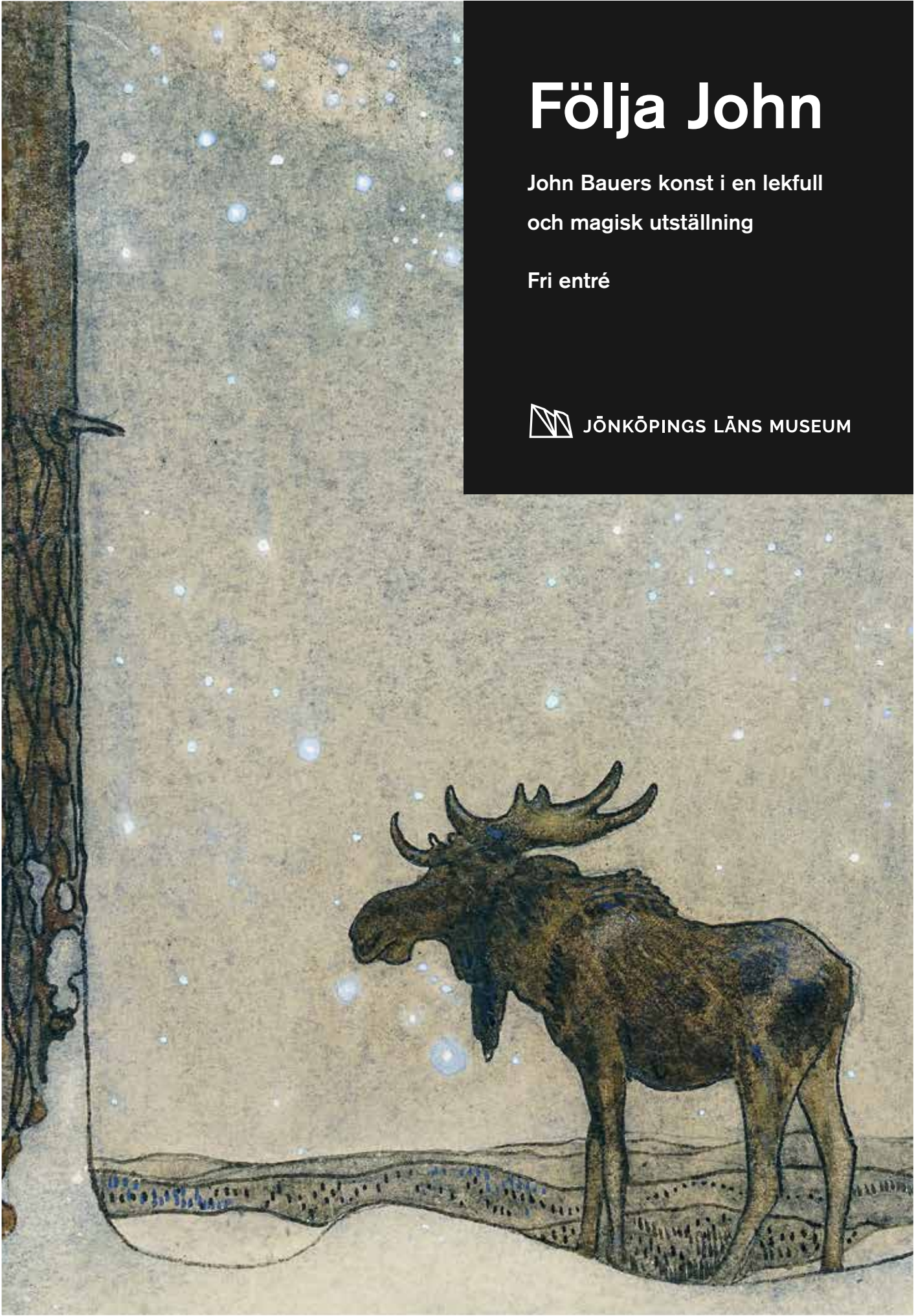
En visning av vår hembygdsgård spannar över nästan 2000 år. Den brukar starta vid domarringsfältet Smålandsstenar som ligger i anslutning till Hembygdsgården. Så fortsätter vi vandringen till Röshultsstugan där vi får bekanta oss med hur livet kunde gestalta sig i slutet av 1700-talet. Vi besöker sedan Aron Perssons stuga som minner om det sena 1800-talets »fattigsverige«. Vår vandring slutar med en nostalgitripp i vårt 1900-talsmuseum där många av föremålen är väl bekanta och väcker minnen. Välkommen till oss!

Gammelbyn Hultet

**Yellon är Brand Experience-byrån
som kan stärka hela ditt varumärke
– från strategi till arkitektur,
produktdesign och reklam.
Vi finns i Jönköping, Stockholm,
Malmö och Göteborg.**

Yellon

Följa John

John Bauers konst i en lekfull
och magisk utställning

Fri entré

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM